

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXIX
2023

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași),
Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely
(Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași),
Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al
Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române
(Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Antal Lukács (București), Ion
Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra),
Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalari (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în
exclusivitate autorilor.

Coperta I: Constantin Diamandi, ministru plenipotențiar al României la Paris,
sosind la Palatul Élysée (L'illustration, 8 ianuarie 1927, imagine din col. Adrian-
Bogdan Ceobanu)

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Ana Honcu, <i>Initiative édititaire des femmes dans les provinces de Dacie et Mésie Inférieure (Ier-IIIe siècles apr. J.-C.)</i>	7
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>New data on the salt resources from Ocna Dejului-Sic-Cojocna-Gherla area in Roman Dacia</i>	19
Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, <i>Moartea „ducelui Valahiei”: situația din Moldova în informațiile Casei de Habsburg din vara anului 1496</i>	27
Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>Rebellion and Peace: The paths for conflict resolution in Huguenot and Catholic propaganda during the French Wars of Religion</i>	33
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Mormintele Cantacuzinilor moldoveni (secolele XVII-XIX)</i>	55
Ștefan Lemny, <i>Istoria ca o poveste: Istoria Imperiului Otoman de Cantemir</i>	83
Petronel Zahariuc, <i>Contribuții la istoria familiei Balș în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, după testamente și foi de zestre</i>	95

Ștefan S. Gorovei, <i>Heraldica teritorială – manifest de putere?</i>	123
Laurențiu Rădvan, <i>Din consecințele Regulamentului Organic: înființarea Eforiei orașului Iași și alegerea primilor săi membri</i>	139
Simion Câlția, <i>Practici științifice și norme sanitare în regulamentele Laboratorului comunal chimico-bacteriologic al Bucureștiului</i>	157
Claudiu-Lucian Topor, <i>Carsten Nielsen and his “controversial” agreements in Romania (1915). Files re-opened in Nazi Germany</i>	169
Iana Bălan, <i>Ofensiva Brusilov: catalizator al negocierilor și al intrării României în război? Câteva ipoteze istoriografice</i>	191

Adrian Vițalaru, <i>Strategic interests and economic cooperation. The beginning of trade relations between Romania and Poland (1920-1921)</i>	207
Ionel Doctoru, <i>„Vrem Ambasadă la Paris!” – Demersurile autorităților române pentru modificarea statutului Legației din capitala Franței (1926)</i>	221
Daniela Popescu, <i>Educație, școli și propagandă în cadrul grupului etnic german din România (1940-1944)</i>	235
Vasile Ungureanu, <i>Le diplomate Alexandru Paleologu</i>	249
Ciprian Nițulescu, <i>Între stema regală și steaua roșie. Aspecte privind personalul diplomatic al României (1947-1952)</i>	263
Iulian Moga, <i>Mama Gabrieli, the contemporary confessor of Georgia</i>	297
Andi Mihalache, <i>Despre tăcere și noile abordări din studiile culturale</i>	311

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	339
Alexandru Vulpe, <i>Protoistoria României</i>, ediție îngrijită de Radu Băjenaru, București, Editura Academiei Române, 2020, 308 p. (Bogdan-Ștefan Novac); Irina Nemțeanu, <i>Ipostaze ale locuirii comunităților evreiești din Moldova (1775-1930)</i>, București, Editura Simetria, 2022 (Tudor Gaiță); Andreea Pop, <i>Arhitectura de veci în România. Cimitire, mausolee, edificii funerare în spațiul extracarpatic (1830-1939)</i>, București, Editura Patrimonia, 2021, 224 p. (Ioan Grămadă); <i>Servitorii Statului: funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830-1948)</i>, coord. Judit Pál, Vlad Popovici, Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Mega, 2022, 452 p. (Dan-Alexandru Săvoaia); <i>Elita românească și itinerariile modernității. Omagiu Profesorului Mihai Cojocariu</i>, coord. Cristian Ploscaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 555 p. (Ion Cârja); <i>Identitățile Chișinăului: Strada 31 August 1989</i>, coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chișinău, 2023, 249 p. (Mihai Anatolii Ciobanu); Paul Brummell, <i>Diplomatic Gifts. A History in Fifty Presents</i>, London, Hurst&Company, 2022, 423 p. (Adrian-Bogdan Ceobanu); James Stourton, <i>British Embassies. Their Diplomatic and Architectural History</i>, photographs by Luke White, London, Frances Lincoln Publishers, 2017, 352 p. (Adrian-Bogdan Ceobanu); Norman Stone, <i>Primul Război Mondial. O scurtă istorie</i>, București, Editura Litera, 2023, 256 p. (Andrei Chirilă); Diana Preston, <i>Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică</i>, București, Editura RAO, 2022, 473 p. (Andreea Ioana Ursulescu).	
<i>Abrevieri</i>	361

Contribuții la istoria familiei Balș în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, după testamente și foi de zestre**

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, patru familii boierești dominau scena politică din Moldova: Sturza, Balș, Cantacuzino și Ruset. Cele din urmă erau familii domnești, iar cele dintâi se pregăteau să fie! Familia Sturza a ajuns, prin doi dintre membrii ei, Ioniță Sandu Sturza și Mihai Grigore Sturza, ieșiți din cele două ramuri ale familiei, iar familia Balș a fost cât pe ce să ajungă, prin Teodor (Frederic) Balș și Teodor (Toderiță) Balș, ieșiți, și ei, din cele două ramuri ale familiei. La această înaltă poziție în stat aceste familii au ajuns prin vrednicia unora dintre membrii lor, dovedită generație după generație, prin averile lor, adunate generație după generație, prin alianțele matrimoniale, încheiate generație după generație, și prin legăturile politice externe, dezvoltate generație după generație. Acest statut trebuia dovedit și istoric, nu atât în interiorul țării, unde faima lor se așezase încă de la mijlocul secolului al XVII-lea, cât în exterior, unde austriecilor și rușilor nu le erau suficienți banii pentru a-l recunoaște, ca în cazul turcilor, ci aveau nevoie de cât mai bogate și mai întinse genealogii, cu dovezi reale sau inventate, în măsură să planteze rădăcinile arborilor genealogici în istoria general-europeană, fie că era romană, fie că era romano-bizantină, fie că era romano-germană. Pentru Cantacuzini, numele lor a vorbit, așa cum trebuia, ca de la sine, mai ales că ei și-au avut istoricii printre ei (Constantin Cantacuzino și Mihai Cantacuzino, Ion Neculce) sau printre rude (Dimitrie Cantemir), însă pentru Sturzești, Bălșești și Rusetești, numele lor au trebuit să fie făcute să vorbească de istorici ad-hoc, cu multă inventivitate, însă potrivirea de nume, totală sau parțială,

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; zahariuc@uaic.ro.

** Acest studiu a fost realizat în cadrul unui grant acordat de Ministerul Educației și al Cercetării, CNCS-UEFISCDI, proiectul PN-III-P4-ID-PCE-2020-0863. Versiunea în limba engleză: *Contributions to the History of the Balș Family in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries (Testaments and Dowry Papers)*, în *Arrangements before the „Great Passage”. Testamentary Practices and their Implications (Western Europe and the Romanian Lands, 16th-19th Centuries)*, edited by Gheorghe Lazăr, Konstanz, Hartung-Gorre Publishers, 2023, p. 127-162.

s-a lovit de împotrivirea faptelor istorice, astfel că rezolvarea genealogică este cu totul falsă sau ușor plauzibilă, dar imposibil de demonstrat.

Și Bălșeștilor, și Sturzeștilor, le-a înflorit ideea de a-și întocmi genealogiile și de a-și stabili herburile în urma spargerii țării și contactului direct cu organizarea social-politică a cuceritorilor, astfel că unii dintre ei, rămași în teritoriile care se vor numi Basarabia și Bucovina, aveau nevoie de asemenea acte pentru a-și găsi locul în noile țări, iar alții, rămași în Moldova, aveau nevoie de ele pentru a ocupa cel mai înalt loc din vechea țară, domnia. Aveau nevoie de table de ascendenți cât mai rostogolite în timp și de steme cât mai arătoase, scrise și desenate, care să consune cu cele ale nobilimilor lângă care și cu care trăiau, pentru că celelalte semne ale nobilității prisoseau: vechimea neamurilor întinsă pe trei-patru secole, averile impresionante, înrudiri cu alte familii boierești și domnești din Moldova și din Țara Românească, deținerea celor mai importante funcții în stat etc.

Și, să luăm cazul Bălșeștilor, așa cum zice titlul comunicării de față: din punct de vedere **istoric**, după acte și după amintirile oamenilor trăitori către sfârșit de secol XVII, familia Balș venise în capitală la mijloc se secol XVI; din punct de vedere **economic**, cum am arătat foarte recent, una dintre ramurile familiei, să-i zicem majoră, stăpânea 28 de sate întregi¹, ceea ce raportat la un ținut cu dimensiune medie din Moldova, însemna peste jumătate din numărul total de sate, iar dacă adăugăm proprietățile celeilalte ramuri, să-i zicem cadetă, cea care l-a dat pe „baș-boierul” Teodor (Frederic) Balș, ne apropiem de dimensiunile unui întreg ținut; din punct de vedere al **alianțelor matrimoniale**, Bălșeștii s-au înrudit, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu familii și cu personaje importate din boierimea țării, fie că vorbim de familiile Racoviță, Bârlădeanu sau Dubău, fie că-l amintim pe marele vistiernic și deplin om nou, Gheorghe Ursachi mare vistiernic², iar în secolul al XVIII-lea, cu mai toate marile familii domnești și boierești din Moldova și din Țara Românească, culminând cu alianța cu Brâncovenii, înrudire de care se leagă atât supraviețuirea neamului brâncovenesc în linie masculină în secolul al XVIII-lea³, cât și sfârșitul acestuia, în prima jumătate a secolului următor⁴; din punct de vedere al **funcțiilor în stat**, familia Balș a urcat spre cele mai înalte dregătorii ale Sfatului domnesc în anii '60 ai secolului al XVII-lea, și aici paharnicul Costandin Sion are dreptate („mai sus s-au rădăcat de pe vremea lui

¹ Petronel Zahariuc, *Câteva testamente moldovenești din secolele XVII-XVIII*, în *SMIM*, XXXIX (2021), p. 30-31.

² Pentru câteva detalii, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică, 1971, p. 341-342.

³ Constantin (II) Brâncoveanu, fiul domnului Constantin Brâncoveanu, a fost căsătorit cu Anița, fiica lui Ion (Ionașco) Balș, cu care a avut un fiu, Constantin (III) Brâncoveanu (Dan Berindei, *Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, Editura Academiei Române, 1989, p. 276 și spița genealogică).

⁴ Marele ban Grigore Brâncoveanu a fost căsătorit cu Elisabeta (Safta) Balș, cu care nu a avut „urmași de sânge” (*ibidem*, p. 280 și spița genealogică).

Evstrate vodă Dabija”)⁵, cu marii vornici Ion și Ionașcu Balș, urmați de fiii, nepoții și strănepoții lor, care în generația cea mai strălucitoare, de la cumpăna veacurilor XVIII și XIX, i-a cuprins pe: marele vornic Iordache Balș, pe marii logofeți Teodor, Constantin și Nicolae Balș, pe colonelul rus Manolache (Emanoil) Balș și pe baronul austriac Vasile Balș⁶.

Această generație, care a văzut prăbușirea granițelor țării, dar și, paradoxal și nu prea, începutul propășirii ei, și-a asumat sarcina de a scrie istoria familiei, iar pentru aceasta a strâns de prin lăzi hârtii de toate felurile, la îndemnul lui Vasile Balș, care însă nu au putut fi mai vechi de ultimii ani ai secolului al XVI-lea, lângă care au pus două acte, unul de la Ștefan cel Mare (unde apare un „Balșe” printre nepoții lui Isaia logofăt)⁷ și de la Petru Rareș (aici apare marele logofăt Toader, considerat a fi Toader „Balș”)⁸, pentru mănăstirile Voroneț și Probota, o pisanie, astăzi dispărută, de la mănăstirea Râșca, care vorbește despre logofătul Toader „Băloș”, ispravnic domnesc la construcția mănăstirii⁹, și o celebră pagină din Du Cange, transcrisă și tradusă din latină de marele vornic Constantin Cantacuzino, din cartea aflată în biblioteca lui Ion Balș¹⁰, prin care rădăcina familiei Balș și blazonul ei coboară în secolul al XIV-lea și ajunge în Serbia¹¹, Albania, Italia și

⁵ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii Moldovei*, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru. Prefață de Mircea Angheliescu. Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973, p. 19-20.

⁶ Mihai Dim. Sturdza, <Tabelul genealogic al familiei Balș>, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, I, coordonator și coautor Mihai Dim. Sturdza, București, Editura Simetria, 2004, p. 252-255.

⁷ BAR, Documente istorice, DCCVII/12-13 (1489 martie 14, text slav și traducere). După această copie, documentul a fost publicat în *DRH*, A. Moldova, III, vol. întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei Române, p. 94-97, nr. 51.

⁸ BAR, Documente istorice, DCCVII/14-15 (1527 aprilie 16; text slav și traducere, fără Sfatul domnesc). Documentul a fost publicat în traducere, după o altă copie slavă, în *DIR*, XVI/1, București, 1953, p. 243-244, nr. 215. Pentru acest act, vezi Petronel Zahariuc, *Contribuții privitoare la istoria mănăstirii Probota (I)*, în *SMIM*, t. XXXIII (2015), p. 225-228.

⁹ BAR, Documente istorice, DCCVII/8-9 (text slav și traducere). După această copie, inscripția a fost editat de Costin Clit (*Un pomelnic al mănăstirii Râșca, județul Suceava*, în „Acta Bacoviensia. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău”, XVII (2022), p. 94-95), însă textul ei era cunoscut de multă vreme, fiind publicat de G. Balș, (*Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 76, 79), și comentat de Maria Magdalena Székely (*Sfeticii lui Petru Rareș. Studii prosopografice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 48-51).

¹⁰ Pentru biblioteca lui Ion Baș, vezi Constantin I. Karadja, *Un bibliophile moldave au début du dix-neuvième siècle. Le grand écuyer Ioan Balș*, în „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, XXVIII/1 (1947), 106-118.

¹¹ Pentru un punct de vedere critic referitor la această genealogie fantastică, pe temeiul bibliografiei strânse până atunci, vezi Mihai Dim. Sturdza, *Familia Balș. Istoria unei genealogii*, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, I, p. 258-262. Eventuala conectare între familia Balșic (Balșa) și familia Balș din Țara Românească și Moldova este greu de dovedit cu informațiile disponibile în acest moment. Potrivit lui Noel Malcolm (*Agenții Imperiului. Cavaleri, corsari, iezuiți și spioni în Mediterana secolului al XVI-lea*, traducere de Dana-Silvia Caciur, Marian Coman, Ramona Neacșa, Ovidiu Olar, Ovidiu Cristea, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2019, p. 17-18, nota 1), „originile familiei Balșic sau Balșa se poate să fi fost albaneze sau valahe, dar în acest

Franța. Cu acest dosar, „toți Bălșeștii” (așa este semnată cererea!) s-au înfățișat înaintea lui Scarlat Callimachi, în iunie 1813, și i-au cerut ca, „adunându-să la Sfânta Mitropolie, boerii Divanului să cerceteze cu amăruntul și în cuget curat scrisorile ce-am adunat de la mulți”, iar domnul, la 2 septembrie, a dat o asemenea poruncă, îndreptată către mitropolit și către marii boieri, însărcinându-l cu organizarea Obșteștii Adunări pe marele vornic de aprozi, Alexandru Balș. Iar aceștia, pentru că istorici nu se aflau în țară, au apelat la genealogiști și heraldiști *sui-generis*, adică la sulgerul, logofătul de taină și condicarul Divanului, Costadin Leondari, secondat de diacul Divanului, Teodor Gașpar, ambii obișnuiți cu facerea și citirea spițelor de neam, care proliferaseră în această vreme, și la arhitectul Johann Freywald, pentru desenarea stemelor („zugrăvirea”) și pentru elaborarea compozițiilor heraldice.

Astfel, într-o lună de zile, „genealogiștii”, sub supravegherea marelui logofăt Iordache Cantacuzino (Pașcanu), au putut prezenta mitropolitului Veniamin Costachi, celorlalți ierarhi și marilor boieri o condică de 262 file și 151 de documente (pe ultima filă a fost desenată stema familiei Balș), având pe coperta, legată în piele de culoare verde, titlul rezumat: *Documents de la famille Balsch*, iar pe prima filă, titlul dezvoltat: „Condică cuprinzătoare de dovezile ce-au arătat dumnialor boerii Bălșăști la cercetare ce s-au făcut pentru adiverire niamului lor. S-au scris din poronca preînălțatului domnu Scarlat Calimah, după orânduire dumisale vel logofăt de Țara de Gios, Iordachi Cantacuzino, suptu povățuire sulgerului Costandin Leondari, de logofătul Divanului Toader Gaspar, în orașul Iașii, în anii de la Zidire Lumii 7231, iară de la Hristos 1813”¹². Documentele au fost copiate de Teodor Gașpar și „posleduite” (colaționate cu originalul) de Costandin Leondari, care a însemnat în posesia cui se aflau originalele, și care, la 9 octombrie, au fost autentificate, fiecare document în parte, cu sigiliul mic domnesc și cu patru semnături autografe: a mitropolitului Veniamin Costachi și a marilor boieri: Costache Ghica mare logofăt, Iordache Cantacuzino mare logofăt și Alecu Balș mare vornic. După copiile documentelor urmează un număr de pagini lăsate libere, potrivit poruncii domnului din 2 septembrie¹³, unde ar fi urmat să fie scrise și alte dovezi ale curgerii neamului Balș: „socotind, apoi, ca după vreme să vor pute afla și alte osebite dovezi atingătoare de această spiță, carile de-ar fi fost acum față s-ar fi și trecut la rândul lor, poroncim să să lasă doazăci fêți pentru prescriere lor și pentru ca după vreme, adiverindu-să și aceli la Divan, să aibă deplină a lor lucrare și tărie oriunde și în oricare vreme să vor arăta”¹⁴.

moment [la sfârșitul secolului al XIV-lea], membrii ei par să fi avut o cultură predominant slavă (și ortodoxă)”.

¹² BAR, Documente istorice, DCCVII/1-151.

¹³ Scarlat Callimachi cere mitropolitului Veniamin Costachi și marilor boieri să se adune la Mitropolie și să cerceteze genealogia familiei Balș, pe temeiul documentelor adunate de boierii Bălșești (*ibidem*, DCCVII/5).

¹⁴ *Ibidem*, DCCVII/1.

Documentația, astfel ordonată, a fost prelucrată de Costandin Leondari, rezultând, pe de o parte, un text istoric romantic, normal, având în vedere scopul lucrării și experiența autorului, care va fi topit în anafora înaintată domnului la 30 decembrie 1813, și o spiță genealogico-heraldică (Ahnenhafel), cuprinzând 16 generații¹⁵, cu câte o stemă pentru fiecare membru al familiei, scrisă de Teodor Gașpar și desenată de Johann Freywald. Ca urmare, Scarlat vodă Callimachi a întărit anafora și spița și a cerut, așa cum o făcuse și la 2 septembrie 1813, ca pe cele „douăzeci de fețe” lăsate albe ale „condicii neamului” să fie scrise și alte dovezi, „care după vremi să vor pute afla”. Numai că, aceste pagini au fost umplute cu copii ale textelor atașate spiței: anafora și rezoluția domnească, cu text paralel, românesc și rusesc, și traducere germană, autentificările Consulatelor rusesc și austriac, din mai-iunie 1814, în traducere românească și rusească, urmate de un tabel sintetic, intitulat: *Însămnari cuprinzătoare anumi de toți Bălșăștii, arătătoare de zioa naștirii, a însoțirii și a săvârșirii lor, adevărită cu însuși iscăliturile a celor ci să află în viață*, concepută și scrisă de Costandin Leondari și Teodor Gașpar¹⁶.

Acum, este limpede pentru fiecare dintre dumneavoastră despre ce spiță Bălșească este vorba, anume aceea publicată de Maria Dogaru în 1981, sub titlul: *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș, dotată cu steme*¹⁷, în care, așa cum îi spune și titlul, autoarea s-a ocupat mai cu seamă de reprezentările heraldice „zugrăvite” pe spiță, pe de o parte, pentru că acesta era subiectul cercetării, iar pe de altă parte, pentru că documentele, inclusiv această condică, și alte genuri de mărturii păstrate în urma trecerii prin istorie a familiei Balș, fie nu au constituit obiectul cercetării, fie nu au fost cunoscute. Spița a fost studiată și de Mihai Dim. Sturdza¹⁸, cel care s-a ocupat de informațiile genealogice cuprinse în ea, iar pe temeiul ei, al altor lucrări și a documentelor de arhivă a îndreptat și a completat genealogia familiei Balș, rezultând cel mai bun arbore genealogic al familiei dintre cele care au fost alcătuite până astăzi¹⁹. Mihai Dim. Sturdza a cunoscut și „condica” familiei Balș (numită, uneori, și „condica de la Dumbrăveni”, după numele lui Alexandru și Ion Balș²⁰, proprietari la Dumbrăveni,

¹⁵ Vezi și Sever Zotta, *Comunicări mărunte*, în *ArhGen*, II (1913), p. 98-99 (discută o tablă de ascendenți, descoperită la Chișinău de Ioan Tanoviceanu: „Însemnare arătătoare de 16 neamuri ale boierilor Alexandru și Ioan Balș <Balș> și a surorii sale Ecaterina Toranu, di pi tată și di pi mamă”).

¹⁶ BAR, Documente istorice, DCCVII/148-151, f. 186-262.

¹⁷ Maria Dogaru, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*, București, 1981, 148 p. Pentru varianta germană a acestor documente, vezi Erich Prokopowitsch, *Die familiengeschichte der bojaren Balș. Ein bisher unbekanntes Manuskript von Vasile Balș*, în „Buletinul Bibliotecii Române. Studii și documente românești”, Freiburg i. Br., IV (1957/1958), p. 123-153; Mihai-Ștefan Ceaușu, *Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș (1756-1832) și familia sa (I)*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 47-63.

¹⁸ Mihai Dim. Sturdza, *Familia Balș. Istoria unei genealogii*, în *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, I, p. 258-262.

¹⁹ Idem, <Tabelul genealogic al familiei Balș>, p. 252-257.

²⁰ Vezi și supra, nota 15.

în ținutul Sucevei), din care a folosit două documente²¹, însă nu a făcut legătura dintre condică și spița de la 1813, scriind: „a se vedea și un mare fond de peste 100 de documente Balș (foi de zestre, testamente, dovezi de cununie) constituit în vederea întocmirii unei genealogii”²².

Într-adevăr, acestea sunt trei dintre genurile de documente copiate în condică, lângă care trebuie adăugate „cărțile” lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, inscripția de la Râșca și fragmentul din Du Cange, amintite mai sus, și ispisoaice domnești, zapise de danie și de vânzare-cumpărare, cărți de judecată, împărțiri de avere între frați și între rude, diploma de împrumut în Rusia a lui Emanoil Balș și chiar fragmentul din cronica lui Ion Neculce, unde este povestită „nunta crăiască” a Aniței Balș cu Dinu (Constantin) Brâncoveanu. Din perspectiva temei colocviului de față, aceea a testamentelor, condica este destul de zgârcită, pe de o parte pentru că importanți membri ai familiei au murit, fie fără a lăsa testament, ca în cazul marelui vornic Ionașcu Balș sau a marelui logofăt Lupu Balș, acte înlocuite însă cu zapise de împărțire a moșiilor între urmași, fie se pierduseră sau se rătăciseră, la vremea când s-a strâns documentația necesară alcătuirii genealogiei. Dintre aceste două zapise de împărțirea a averii, pe acela care a urmat morții Lupu Balș (16 martie 1782)²³, întocmit în 1785, l-am publicat²⁴, fiind actul care cuprinde cele 28 de sate amintite mai sus, însă după original, iar pe cel care a urmat morții lui Ionașcu Balș, întocmit în 1720, l-am folosit într-un articol recent²⁵, pentru că autentifică informația cuprinsă în spița publicată de Maria Dogaru, unde sunt însemnați copiii marelui vornic Ionașcu Balș, anume: Vasile (tatăl spătarului Andrei Balș), Axinia (soția vistiernicului Neculai Bașotă, călugărit Nicodim), Anița (soția unui Drăguțescu), Alexandra (soția lui Toderașco Iordache Cantacuzino), Paraschiva (soția lui Saul Cerchez) și Ruxandra (soția marelui vornic Lupu Costachi)²⁶. Acum, public și împărțeala satelor rămase în urma Paraschivei (fiica lui Bejan Balș), soția lui Ionașco Prăjescu, atât a celor primite prin diată de la soțul ei, cât și a celor de zestre. La împărțire au participat frații Paraschivei: Andrei, Ion Balș mare vornic, Pavăl²⁷ (acesta a murit, dând partea lui fratelui Ion Balș) și Maria sulgeroaia, iar actul s-a făcut cu participarea mătușii ei, Anița (fiica lui Lupu Balș și soția vistiernicului Nicolae Bașotă), și a verilor ei, Lupu Bașotă sulger și Toader

²¹ BAR, Documente istorice, DCCVII/35 (fragmentul din cronica lui Ion Neculce despre nunta Aniței Balș cu Constantin <II> Brâncoveanu), 144 (1813 iulie 20; copia unui înscris privitor la căsătoria Anei, fiica spătarului Grigorie Balș, cu marele vornic Alexandru Ianculeu).

²² Mihai Dim. Sturdza, <Tabelul genealogic al familiei Balș>, p. 639, nota 1. În aceeași notă, autorul face trimitere la un inexistent studiu, după căutările făcute de mine, al lui G. Iuțiș, *Testamentele familiei Balș*, în *AR*, I (1995), fasc. I, p. 236-238.

²³ Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Dimitrie (Balș)*, Iași, 1934, p. 26 (piatra de mormânt).

²⁴ Petronel Zahariuc, *Câteva testamente moldovenești din secolele XVII-XVIII*, p. 62-63, nr. 14.

²⁵ Idem, *Două testamente ale Cantacuzinilor moldoveni din secolele XVII-XVIII și câteva note despre ctitoriile familiei (Deleni și Țibucani)*, în „Banatica”, XXXII (2022), p. 167.

²⁶ Anexa 2.

²⁷ Identificarea lui Pavel cu un Balș trăitor la începutul secolului al XVII-lea este greșită (Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 109-110).

Bașotă mare șetrar. Totodată, în act este menționată și o altă mătușă, Maria Racoviță logofeteasa, soția marelui logofăt Nicolae Racoviță, precum și un unchi, Constantin Balș, mort fără copii, a cărui avere trecuse către nepoții săi, copiii fratelui său, Bejan Balș²⁸. Pe lângă aceste două acte de împărțire a unor averi, ale unor personaje care aparțin celor două ramuri ale familiei, am cuprins aici și o mică „cronică de familie”²⁹, editată parțial de Gh. Ghibănescu, scrisă pe filele unei cărți bisericești („o Biblie de la Dumbrăveni”) ³⁰, de marele logofăt Lupu Balș, fiul lui Ion Balș și nepotul lui Bejan Balș, care a însemnat data celei dintâi căsătorii, 14 noiembrie 1741, însă fără a aminti și numele soției, și datele de naștere a zece copii, două fete (Catrina și Safta) și opt băieți (Iordachi, Toderășcu, Constantin, Ioniță, Neculai, Șerban, Manolachi și Grigoraș), născuți între 12 februarie 1742 și 24 august 1757. Alături de numele copiilor și de data nașterii, Lupu Balș a însemnat și numele domnilor Moldovei din acei ani, strecurând doar o singură informație de alt gen, și anume pribegia sa și a altor boieri în Polonia, întâmplată în prima domnie a lui Constantin Racoviță³¹.

Totuși, două diate au intrat în acest volum de documente, una, din 1735, a Aniței, soția lui Andrei Balș, fratele marelui vornic Ion Balș, pe care am descoperit-o recent, în original, am publicat-o și am comentat-o³², iar a doua, deosebit de interesantă, unul dintre cele mai importante și bine scrise acte de acest gen din Moldova, diata din 15 mai 1805 a marelui vornic Iordache Balș, cu un codicil din 21 martie 1809³³. Aceasta a fost publicată, după o altă copie, de Theodor Codrescu³⁴, împreună cu diata din 30 ianuarie 1822 a fratelui lui, Constantin Balș (zis „Ciuntul”) ³⁵, cu un codicil din 5 iunie 1822, însă ambele au rămas uitate, fiind considerate a nu purta renumitul „duh al modernizării societății românești”, dar ceva folos a reieșit și din această uitare, pentru că au scăpat, astfel, de împopoțonarea cu neînțelese arhaisme și cu neaoșe neologisme.

Testamentul lui Iordache Balș se încadrează în rândul acelor care au fost scrise cu propria mână, la o vârstă potrivită, adică după șaizeci de ani (născut la 12 februarie 1742 și mort la 23 martie 1812), de o persoană credincioasă (nici nu se putea altfel, pentru că suntem încă la începuturile modernității!) și de un boier cu un redutabil *cursus honorum*, aflat „în toată starea sănătății”, care avea urmași (doi băieți, două fete și un nepot de la unul dintre fii) și o avere considerabilă, pe care o înmulțise de câteva ori, în raport cu ceea ce promise de la părinți (promise patru sate, iar acum avea treizeci!). Cu alte cuvinte, din punct de vedere personal și

²⁸ Anexa 1.

²⁹ Anexa 4.

³⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 11.

³¹ (Pseudo)-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voievod (1733-1774)*, ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, Editura Minerva, 1987, p. 55-57.

³² Petronel Zahariuc, *Câteva testamente moldovenești din secolele XVII-XVIII*, p. 21-22, 43-44, nr. 7.

³³ BAR, Documente istorice, DCCVII/87 (nr. 85).

³⁴ *Uricariul*, XI, vol. editat de Theodor Codrescu, Iași, 1889, p. 322-336.

³⁵ *Ibidem*, p. 337-359.

familial, Iordache Balș a avut întreaga liniște sufletească, când și-a gândit și când și-a scris testamentul. Însă ce are nou acest text și cum se așază el în pomenitele începuturi ale modernității românești? Iar răspunsul este ușor de dat, nefiind nevoie de sesizarea metatextului: grija pentru întemeierea a două școli în satele cele mai importante ale domeniului, Dumbrăveni și Pașcani, cu dascăli de limbă română și greacă, „spre înlesnirea celor ce vor voi a-și da copiii la învățătură”, precum și grija, încă palidă, față de săraci în general și față de fetele sărace ale familiilor boierești scăpătate și grija, frugală acum, cum frugală se va arăta pe tot întinsul secolului al XIX-lea, față de țăranii de pe aceleași două moșii centrale ale familiei, Dumbrăveni și Pașcani. Și, pentru a se vedea și mai bine schimbarea de mentalitate, înceată, dar totuși schimbare, cred că este suficientă, poate și necesară, comparația cu testamentul, din 1752-1753, al marelui logofăt Iordache Cantacuzino, gândit în aceeași tihnă sufletească, însă scris de un gramatic, unde în afară de împărțirea averii între copii și de partea rezervată „sufletului” testatorului, altceva nu găsim³⁶. Însă, și această „parte a sufletului”, pentru că tot am amintit de ea, a suferit o schimbare notabilă la sfârșit de secol XVIII, pe care o regăsim și în testamentul lui Iordache Balș. Acum, adică de la sfârșit de secol XVIII, și aici, adică în testamentul lui Iordache Balș, locurile unde trebuiau trimise milostenii pentru sufletul defunctului au ajuns să cuprindă Locurile Sfinte din Sudul Dunării (Muntele Athos, cu 16 mănăstiri din cele 20), Sfântul Mormânt și Muntele Sinai, și, fapt deosebit de important, cele patru mănăstiri din Moldova, cu care Bălșeștii, și nu numai ei, aveau o legătură strânsă: Neamțul și Secul, Agapia și Varatic³⁷, din cauza suflului de renovare duhovnicească adus de Sfântul Cuvios Paisie Velicicovschi și continuat de mitropolitul Veniamin Costachi.

Aceste două testamente, doar două³⁸, sunt completate de un mare număr de foi de zestre, acte asemănătoare testamentelor, pentru că, prin ele, părți din averea familiei trecea către fiice, la căsătoria sau la căsătoriile lor. Condica familiei Balș

³⁶ Petronel Zahariuc, *Două testamente ale Cantacuzinilor moldoveni din secolele XVII-XVIII*, p. 170-171, nota 43.

³⁷ *Uricariul*, XI, p. 332.

³⁸ Adaug un interesant testament, din 26 februarie 1824, al Anicăi Luca (Ana Balș), soția spătarului Toma Luca, fiica lui Nicolae Balș și a Saftei Sturza și nepoata Ecaterinei Sturza și a stolnicului Sandu Sturza, scris la Chișinău și iscălit de mâna testatoarei, care, îmbolnăvind-se în târgușorul Sculeni și neavând copii, își face diata, „ca să nu-mi vie ceasul acel fără veste, păra a nu-mi pune în orânduială rămășița osteneților mele, și dintru aceasta să nască supărări între preiubitul meu soț și între rudele mele”, lăsându-i întreaga avere mișcătoare și nemișcătoare soțului ei, inclusiv satul Macsut, din ținutul Hârlău, și o parte din satul Năvârneț, din ținutul Tecuci, cerându-i să le dea câte o mie de lei pe an surorii sale (Zoe) și bunicii sale, Ecaterina Sturza, și să se ocupe de pomenirea sufletului ei, a sufletelor părinților ei și a bunicii, după moartea acesteia; BAR, Documente istorice, LXXXVIII/154; la 28 aprilie 1825, tot la Chișinău, diata a fost autenticată, cu semnături și sigilii de: mitropolitul Grigorie Ierapoleos, Theodor Balș hatman (sigiliul are în câmp stema familiei: steaua, cu șase colțuri în acest caz), Constantin Sturza vistiernic (a cărui sigiliu are în câmp, cunoscutul leu rampant al Sturzeștilor) și Nicolae Suțu vistiernic (mobila din scut este neclară, însă scutul este încoronat, arătând că este vorba de o familie domnească). Acest testament a fost semnalat, însă după o copie, de Mihai Dim. Sturdza, <*Tabelul genealogic al familiei Balș*>, p. 253, 640.

cuprinde peste 15 foi de zestre, cu text integral sau parțial, din care public 14, începând cu cea din 20 septembrie 1749, dată de Iordache Balș mare vornic, fiicei sale Safta, la căsătoria cu hatmanul Vasile Ruset³⁹, și încheind cu cea din 23 octombrie 1809, dată de vornicul Dumitrachi Bogdan și de soția sa, Zmaranda Ruset, la căsătoria fiicei lor, Maria, cu Theodor Balș⁴⁰ (proprietarul moșiei Darabani, din ținutul Dorohoi). Acestui gen de izvoare istorice, destul de bine reprezentat în arhivele românești, mai ales pentru secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu i s-au consacrat, pentru istoria Moldovei⁴¹, ediții de sine stătătoare, cu excepția volumului lui L. T. Boga, care cuprinde 39 de foi de zestre, din intervalul 1734-1844, păstrate în Arhivele de la Chișinău⁴². La fel, pentru Moldova, nici studii istorice, care să folosească în amănunt acest gen de documente nu s-au scris, așa cum s-au făcut pentru Țara Românească⁴³. Așadar, consider că 14 foi de zestre, aparținând unor fete din marea boierime a Moldovei, reprezintă un eșantion important, pe temeiul căruia se pot face diferite interpretări de istorie socială, care nu diferă cu mult de cele realizate pentru Țara Românească. Celelalte 12 foi de zestre, pe care le public acum, au fost date de: Luca Ianculeu, pentru fiica sa, Pulheria⁴⁴, a doua soție a lui Iordache Balș (prima lui soție fusese domnița Maria, fiica lui Constantin vodă Mavrocordat), fiul lui Lupu Balș; logofătul Vasile Razu, la căsătoria fiicei sale, Zamfira, cu Manolache (Emanoil Balș), fiul lui Lupu Balș; spătarul Theodor Balș, fiul lui Lupu Balș, pentru fiica sa,

³⁹ Anexa 3. Vezi și Radu R. Rosetti, *Familia Rosetti, I. Coborătorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, 1938, p. 69.

⁴⁰ Anexa 17.

⁴¹ Pentru istoria Țării Românești, vezi începutul bun, pus de Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Zestrea între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (II)*, în *SMIM*, XIX (2001), p. 255-263; eadem, *Foile de zestre și importanța lor în construirea unei căsătorii (1700-1865)*, în *RIS*, X-XII (2005-2007), p. 129-154.

⁴² L. T. Boga, *Documente basarabene*, vol. I, *Foi de zestre*, Chișinău, 1928, 64 p.

⁴³ Constanța Ghițulescu, *Zestrea între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea*, în *SMIM*, XVIII (2000), p. 213-222 și XIX, 2001, p. 255-263; eadem, *În Șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Humanitas, p. 134-170; Violeta Barbu, *De la comunitatea patrimonială la comunitatea de destin: zestrea în Țara Românească în secolul al XVII-lea*, în *Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, vol. editat de Violeta Barbu, Florina Manuela Constantin, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Andreea-Roxana Iancu, Gheorghe Lazăr, București, Editura Institutului Cultural Român, 2007, p. 7-93; eadem, „*Ordo amoris*”. *O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 204-258.

⁴⁴ Fiica capuchehaielei Luca (Lucache) Ianculeu (Iancoleos) și sora marelui vornic Alexandru Ianculeu (<http://www.ghika.net/Branches/Gheorghe.pdf>) și a Ecaterinei, soția lui Lascarache Ruset (Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 83). Vornicul Alexandru Ianculeu a fost soțul Anei, fiica spătarului Grigore Balș și sora marelui logofăt Theodor (Frederic Balș); BAR, Documente istorice, DCCVII/144 (mărturie pentru cununia lor, din 20 iulie 1813), Mihai Dim. Sturdza, <*Tabelul genealogic al familiei Balș*>, p. 253. În transcrierea textului referitor la Iordache Balș, din spița din 1813, trebuie corectată dregătoria lui Luca Ianculeu, din „bașca pe Chihaiia” (Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 99), în „baș capichihaiia”.

Elenco, a doua soție a lui Dimitrie Sturza (Miclăușanu)⁴⁵; vornicul Constantin Balș, pentru fiica sa, Profirița, la căsătoria cu Iordache Ruset (Roznovanu)⁴⁶; vornicul Nicolae Balș, fiul lui Lupu Balș, pentru fiica sa, Catinca, la căsătoria cu spătarul Alexandru Greceanu; vornicul Constantin Balș, la prima căsătorie a fiicei sale, Catinca, cu vornicul Constantin Știrbei din Țara Românească⁴⁷; vistiernicul Iordache Balș, fiul lui Lupu Balș, pentru fiica sa, Catinca, soția lui Grigore Razu⁴⁸; același vistiernic Iordache Balș, pentru fiica sa, Elenco (Ileana), la căsătoria cu postelnicul Răducanu Ruset⁴⁹; hatmanul Sandu Sturza și soția sa, domnița Ecaterina Moruzi, pentru fiica lor, Zmaragdița (Smaranda), soția lui Alexandru Balș de la Dumbrăveni, fiul vistiernicului Constantin Balș⁵⁰; vornicul Manolachi Conachi și soția sa, Safta Sturza, pentru fiica lor, Maria (Marghioala), soția lui Nicolae Balș, fiul lui Theodor Balș⁵¹; Manolache (Emanoil) Balș și Zmaranda, născută Mano, pentru fiica lor, Catinca, căsătorită cu Gheorghe (Iordache) Filipescu din Țara Românească⁵²; logofătul Constantin Balș, pentru fiica sa, Catinca, la a doua căsătorie, probabil cu Vasile Ruset⁵³.

Ca text, aceste acte de zestre au un conținut asemănător, format în curgerea generațiilor, cuprinzând: o icoană ferecată cu argint, de obicei a Maicii Domnului, „să fie pentru ajutorul casei”; haine („straie”, de la blănuri până la lenjerie) și obiecte de toaletă (oglinzi, piepteni); bijuterii („giuvaieri”); argintării și ceasornice; așternuturi pentru pat („rânduiala patului”); obiecte pentru aranjatul și pentru servitul mesei („rânduiala mesei”); obiecte pentru decoratul casei; vase pentru bucătărie, baie și pentru cafea; lăzi (sipete, sipețele, scutulci); calul de mire, cu harnașamentul lui; trăsură („caretă”, „leftică”), uneori cu șase cai și hamurile lor; lucruri necesare pentru nuntă (uneori); haine pentru ginere (uneori); animale; stupi;

⁴⁵ „La 1785 noemvrie 14 a luat în a doua cununie pe Elena, fiica vornicului Teodor Balș” (C. Gane, *Însemnări din bătrâni*, în „Arhiva Genealogică Română”, I (1944), p. 81).

⁴⁶ Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 93-94.

⁴⁷ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, spița „Știrbei (cei vechi)”.

⁴⁸ Mihai Dim. Sturdza, <*Tabelul genealogic al familiei Balș*>, p. 254 și p. 640, nota 6. Pentru familia Razu, vezi Laurențiu Rădvan, *Biserica Razului din Iași – un paraclis uitat*, în *IN*, IV (2023), p. 7-22.

⁴⁹ Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 141-142; Radu Rosetti, *Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe*, prefată de Neagu Djuvara, București, Editura Humanitas, 2013, p. 40-43.

⁵⁰ Alexandre A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza prince régnant de Moldavie (1834-1849)*, Paris, 1907, spița genealogică. Viața Smarandei Balș, testamentul și inventarul averii ei, unde se regăsesc și moșile din foaia de zestre, au fost laborios analizate de Dan-Dumitru Iacob, *Testamentul și inventarul averii vistiernicesei Smaranda Balș (1833/1848)*, în vol. *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI-XIX*, editor Dan Dumitru Iacob, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 371-471.

⁵¹ Paul Pălăneanu, *Neamul logofătului Costachi Conachi*, București, Editura Albatros, 2001, p. 286-290.

⁵² Octav-George Lecca, *Familii boierești române, istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, ediție de Alexandru Condeescu, București, Editura Libra, fără an, p. 280-281; Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1894, p. 39; Mihai Dim. Sturdza, <*Tabelul genealogic al familiei Balș*>, p. 640, nota 11.

⁵³ Mihai Dim. Sturdza, <*Tabelul genealogic al familiei Balș*>, p. 256. Poate este vorba despre Vasile Ruset (1782-1834), despre care Radu R. Rosetti afirmă: „Nicăieri nu se arată cu cine a fost căsătorit” (*op. cit.*, p. 119).

sălașe de țigani robi (lăieși, casnici, bucătari, mindirigii, jimblari); bunuri imobiliare (sate, munți, case, dughene, cârciumi, vii, iazuri etc.); bani în numerar („în naht”), uneori sume mari. Documentul era semnat de tată, întotdeauna, de mamă (de cele mai multe ori) și de ginere (când lipsește semnătura, înseamnă că acesta și familia lui au acceptat verbal). Pentru că foile de zestre din Moldova sunt foarte asemănătoare cu cele din Țara Românească, nu voi intra în descrierea zestrei, deoarece a fost făcută de Violeta Barbu și Constanța Vintilă-Ghițulescu pentru Țara Românească, recurgând, uneori, și la comparații cu situația din Moldova⁵⁴. Voi remarca, în schimb, că în unele dintre aceste documente sunt prețuite lucrurile dăruite ca zestre, ceea ce ne poate oferi un indiciu, subiectiv, dar util, despre prețurile bijuteriilor, hainelor, obiectelor casnice etc. din Moldova sfârșitului de veac XVIII⁵⁵. Ca unitate de mărime, atât a acestor prețuri, dar și a valorii zestrei pe care o mare familie boierească o dădea unei fete, putem lua prețul unui sat vândut prin licitație („sultan-mezat”) în acești ani, pe care îl socotesc a fi în jur de 15.000 de lei⁵⁶. Bineînțeles că prețul satelor vândute fără licitație, cuprins în foile de zestre, este mai mare, iar prețul vânzării între rude, la nevoie, este mai mic, cum se poate vedea chiar în actul din 17 august 1817 (Anexa 15), în care Emanoil (Mihalache) Balș și Zmaranda Balș (născută Mano) arată că jumătate din moșiile Lețcani și Căcărăzeni, din ținutul Iași, lângă capitală, cu mori, vie, cramă, pivniță și casă, valora 63.000 de lei, după ce, cu zece ani mai devreme, în 1792, boierul vânduse întreg satul Lețcani și jumătate din Căcărăzeni, înainte să plece în Rusia, cu 10.000 de lei⁵⁷.

Așadar, dacă păstrăm acest reper, adică suma de 15.000 de lei pentru vânzarea-cumpărarea unui sat, reiese că, doar cu prețul averii mișcătoare, cuprinsă în foile de zestre de mai jos, se puteau cumpăra chiar și cinci sate (Anexele 12, 16, 17). Aceste sume mari pot fi o explicație pentru faptul că averea imobiliară, pe care părinții o încredințau fetelor prin foile de zestre, era mai mică decât cea dăruită băieților, precum și a faptului că în testamentele părinților, mai ales ale taților, cea mai mare parte dintre moșiile rămase în patrimoniul familiei, după căsătoria copiilor, trecea tot către moștenitorii pe linie masculină. Iar exemplul edificator îl

⁵⁴ Observația Violetei Barbu („*Ordo amoris*”. *O istorie a căsătoriei în Țara Românească*, p. 232), precum că obiceiul „calului de ginere” ar fi fost prezent doar în Muntenia, întemeiată pe o trimitere la Ștefan Berechet („*Obiceiul pământului românesc*, Iași, 1930, p. 9”), este infirmată de foile de zestre din Moldova, unde acest obicei este larg atestat.

⁵⁵ Pentru prețurile bijuteriilor și ale altor obiecte prețioase, însă cu circa un veac mai înainte, vezi Florentina Nițu, *Prețuri de podoabe și orfevrărie din metal prețios în spațiul românesc (secolele XVI-XVII)*, București, Editura Universității din București, 2006, 398 p.

⁵⁶ Nu am făcut o cercetare specială, însă o privire prin diferite surse pare a indica că suma de 15.000 de lei este apropiată de valoarea unui sat, de mărime medie, cu case, biserică și locuitori. Spre exemplu, în 1798, clucerul Ștefan Holban a cumpărat la sultan-mezat satul Mogoșești, din ținutul Herța, cu 14.050 lei (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XXII, București, 1913, p. 263), iar câțiva ani mai târziu, în 1807, cămărașul Alexandru Mavrocordat a cumpărat două sate, Valea Nemestnicului și Valea Buciumului, din ținutul Lăpușna, tot prin sultan-mezat, cu 32.500 lei (*Uricariul*, VI, vol. editat de Theodor Codrescu, Iași, 1875, p. 246-247).

⁵⁷ *Uricariul*, XXII, vol. editat de Theodor Codrescu, Iași, 1893, p. 127.

putem lua din testamentul marelui logofăt Ioan Bogdan, din 16 iulie 1762: „Marie, asemenea, să fie mulțămită cu cât mi-au dat mâna de-o am înzăstrat”, „Saftii iar cu ce mi-au dat mâna să fie mulțămită, că toate din pajăște le-am făcut”, în vreme ce „alte moșâi, și țâgani, și mori și bucate să fie toate a fiu-meu, Manolache”⁵⁸. Câteodată, părinții, ca să nu lase, după moartea lor, nemulțumiri și procese în familie, mai adăugau, prin testament, bunuri imobiliare pe lângă cele hărăzite unei fete prin foaia de zestre. Iar exemplul îl găsim în testamentul marelui vornic Manolache Conachi, din mai 1810: „Parte fiicei mele Elenii. Diosăbit di cele ci i-am dat după izvodul di zestre, ca să nu rămâe paraponisită <supărată> că nu mi-am adus aminte di dânsa la sfârșire vieții mele, îi mai dau încă toate părțile di moșii ci să află la ținut Orheiului”⁵⁹.

De asemenea, nu voi discuta aspecte privitoare la moda feminină, pentru care acest gen de documente – foile de zestre – constituie o sursă de primă mână, deoarece și acest lucru a fost făcut⁶⁰, remarcând doar că și în această vreme cea mai folosită piatră prețioasă a fost diamantul⁶¹, iar cea mai valoroasă blană samurul⁶², și că schimbarea modei, dinspre cea orientală către cea occidentală, a fost cu totul timidă până în primul deceniu al secolului al XIX-lea⁶³, deși chiar cuvintele „modă” și toaletă („tualetă”)⁶⁴ și-au găsit loc în două din actele din condica familiei Balș (Anexele 15 și 17). Apoi, chiar dacă unele piese de îmbrăcăminte amintesc de Occident („conduri franțuzăști”) sau unele lucruri au fost confecționate în orașe din Transilvania sau de mai departe (Lipsca/Leipzig), ele au fost purtate și folosite în manieră orientală de destinatarele foilor de zestre, lăsând pentru fiicele lor echilibrarea balanței și pentru nepoatele lor completa ei răsturnare.

⁵⁸ Ioan Tanoviceanu, *Viața și diiata marelui logofăt Ioan Bogdan*, în „Noua Revistă Română”, I (1990), nr. 3, p. 133.

⁵⁹ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, București, 1903, p. 44.

⁶⁰ Al. Alexianu, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, București, Editura Paideia, 2006; Angela Jianu, *Women, Fashion, and Europeanization: The Romanian Principalities, 1750-1830*, în Amila Buturović and Irvin Cemil Schick, *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History*, edited by Irvin Cemil Schick, London, I. B. Tauris, 2007, p. 201-230; *De la ișlic la joben. Modă și lux la Porțile Orientului*, text de Constanța Vintilă-Ghițulescu, coordonare editorială și fotografii de Cătălin D. Constantin, București, Editura Peter Pan Art, 2013; Constanța Vintilă, Giulia Calvi, Măria Pakucs-Willocks, Nicoleta Roman, Michał Wasiucionek, *Lux, modă și alte bagatele politicești în Europa de Sud-Est în secolele XVI-XIX*, București, Editura Humanitas, 2021.

⁶¹ Diamantul a fost „regina” pietrelor prețioase în Moldova, cel puțin din punctul de vedere al utilizării, și în secolele XVI-XVII (Florentina Nițu, *op. cit.*, p. 289).

⁶² Enumerarea blănurilor din foile de zestre ne oferă un indiciu al valorii lor: samur (sobol, zibelină), răs, nură, sângeap (jder) și cacom (hermină, helge).

⁶³ Același ritm al schimbării înregistrează și moravurile. Pentru aceasta, vezi volumul recent al lui Alexandru-Florin Platon, *Doi călători elvețieni și lumea românească la începuturile modernității (1808-1811): Leonard Revilliod și Charles René Pictet de Rochemont. Mărturii inedite*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021.

⁶⁴ Pentru apariția acestor două cuvinte în limba română, vezi N. A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, II, Iași, Editura Cronica, 2006, p. 476; III/1, Iași, 2011, p. 397.

Iar dacă a venit vorba mai sus despre satul Lețcani, este cazul să amintesc și ultimul document din Anexe (nr. 12), care nu este o foaie de zestre, ci o „scrisoare de împărțeală”, din 2 mai 1812, între Zmaranda Mano, a doua soție a lui Manolache Balș, și Catinca Balș, fiica din prima căsătorie a soțului ei, cu Zamfira Razu, care, pe lângă alte multe informații interesante, privitoare la inventarul caselor din Iași („farfurii de Sacsonia”), la bunurile răposatului ei soț (puști, pistoale, săbii) și la bisericile unde trebuiau trimiși bani pentru pomenirea sufletului lui (biserica Sf. Nicolae cel Sărac din Iași, unde era nou ctitor, biserica familiei, Sf. Dumitru-Balș, mănăstirea-spital, Sf. Spiridon, mănăstirile de la munte, de călugări, Neamț și Secu, și de călugărițe, Agapia și Varatic), la berăria din Iași de pe locul mănăstirii Trei Ierarhi, la „oile de Ispania” de pe moșie etc., contribuie, împreună cu două dintre foile de zestre publicate acum, la lămurirea unei probleme istorice importante, și anume, ctitorul și începuturile bisericii din Lețcani, una dintre cele mai frumoase și insolite ctitorii din Moldova⁶⁵. Ctitorul „bisericii rotunde” din Lețcani este Emanoil (Manolachi) Balș, pentru o vreme colonel („polcovnic”) în armata rusă, iar nu fratele său, logofătul Constantin Balș (Ciuntu), însă asupra acestei chestiuni, precum și la un detaliu privitor la stema familiei Balș (Fig. 1)⁶⁶, voi insista într-un text, pe care îl voi încredința, anul acesta (2023), revistei „Studii și Materiale de Istorie Medie”.

Fig. 1

⁶⁵ G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 281-282.

⁶⁶ Imagine de pe ultima filă a condicii (BAR, Documente istorice, DCCVII).

ANEXE

1. 1719 (7227) aprilie 17

Socotiala de împărțala de moșii ce-au rămas de la Prăjăscul, parte surorii noastre, Paraschivii, care au ținut-o Prăjescul, care s-au împărțit pe patru frați, să se știe care sint date de Prăjescul jupânesii sale Paraschivii, cu diiată.

7227 (1719) april 17.

Parte lui Andrei Balșe: Văscanii, cu părțile din Oncești și cu a patra parte de vecini de Oniceni, din câți vor fi.

Parte lui Ion Balșe vel vornic și a fratelui dumisale lui Pavăl, care s-au dat la moarte sa, Pavăl, fratelui dumisale, vornicului: Pris(ă)canii, satu întregu pe Miletin, cu vad de mori și cu giământate de vecini din Oniceni, din câți vor fi.

Parte Marii sulgero(a)e: Onicenii, sat întreg pe Siretiu, cu a patra parte de vecini, din câți vor fi, osebi(t) de trii părți de vecini din Oniceni, ce s-au împărțit pe ceia frați.

Această împărțală, precum scrie mai sus, s-au făcut înainte noastră cu poronca mării sale lui vodă, și precum s-au învoit și dumnialor de s-au așăzat am făcut și de la noi încredințare mai gios, cu iscăliturile noastre, precum au fost poronca mării sale lui vodă, să se știe.

Ion Balș biv <vornic>¹; Anița Bălșoae; Marie sulgero(a)e; Lupul Bașotă vel sulger; Toader Bașotă vel șatar.

Socotiala de împărțala de moșii ce avem di pe părinții noștri di pe Bălșăști, precum s-au împărțit pe trii părți.

7227 (1719) april 17.

– giământate de sat de Merești pe Jijiia, la ținutul Dorohoiului, giământate de sat de Albești, tij pe Jijiia, care iaste dată de unchiul său, de Costandin Balșe, cu vad de moară în Jijiia.

– parte lui Ion Balșe vornic și a fratelui dumisale lui Pavăl, care s-au dat iar fratelui dumisale vornicului la moarte sa: giământate de sat de Rusi pe Suceava, cu vecini; giământate de sat de Albești, osebi(t) de giământate de sat de Albești, ci este dat lui Andrei Balșe de unchiu său, de Costandin Balșe, cu vad de moară în Jijiia; un heleșteu, ci este în hotarul Durneștilor, iar Durneștii sintu dați zestre surorii noastre, Marii Racovițo(a)e logofetesii, iar cu heleșteul n-are traibă, să se știe; părțile de la Ciornești, cu locuri de fânaț.

Ion Balș biv vornic; Anița Bălșo(a)ia; Lupul Bașotă sulger; Toader Bașotă vel șatar.

BAR, Documente istorice, DCCVII/28. Copie (nr. 26).

EDIȚII: Radu Rosetti, *Cronica Vascanilor (județul Suceava)*, în *AARMSI*, s. II, t. XXIX, 1906, p. 46, nr. XIV (fragment scurt, până la „vecinii din Oniceni (transcris greșit, „Oncești”), din câți vor fi”).

¹ Omis.

2. 1720 (7229) noiembrie 20

Izvod de moșiile dumisale răposatului Ionașco Balșă, ce-au fost vornic mare, ce s-au aflat pe urma dumisale, care moșiile neapucând dumnealui a le împărți fiilor dumisale, și pe urmă, în câteva rânduri, am stăut noi, frații, ca să le împărțăm, care și izvod s-au făcut între noi, între frați, de toate moșiile ce-au fost di pe Balșă vornic, care sînt și ficiorii și ginerii iscăliți, care trecându-să alții și rămîind eu, Neculai Bașotă biv vel vist(iernic), și Andrei Balșă spat(ar), ficiorul lui Vasilie Balșă logofăt, am împărțit aceste moșii pe frați, cui unde i s-au venit, dinainte sfinții sale chir Ghedeoan mitropolit, cu frica lui Dumnezeu și cu dreptate, care s-au făcut 6 părți, pe 6 frați, sînt scriși anume mai gios, cui ce s-au venit, să să știe.

1720 (7229) noemvrie 20.

Parte dumisale lui Andrei Balșă spat(ar), fiul dumisale lui Vasile Balșă logofătul: Ionășanii, sat întreg, cu a triia parte din Corcești, cu vecini ce s-or afla, să¹ Mășcătenii, sat întregu, care să hotărăsc cu Ionășanii, pe Jijie, la ținutul Hârlăului, să¹ Alecseștii, ot ținutul Vasluiului, pe Vilna, ce să va alege, să¹ un bătrîn ot Bârlădeni, ot ținutul Tecuciului, pe apa Bârladului, care vin să¹ acest bătrîn din Bârlădeni în parte dumisale vistenicului Bașotă, și învoindu-ne cu nepotul, Andrei Balșă spat(ar), i-am dat dumisale acel bătrîn din Bârlădeni și dum(nea)lui mi-au dat a patra parte din sat de Băbicieni, ce sînt la ținutul Dorohoiului, care dumisale i-au fost danie de la moașă dumisale, vorniceasa Bălșoae, fără sat întregu, Dureștii⁶⁷, ce sîntu în ținutul Tecuciului, pe apa Bârladului, care are dumnealui diiată de la dumniai răposata moașă dumisale, Bălșoae vorniceasa, ce nu s-au pus la împărțală, avîndu diiată.

Parte dumisale Neculai Bașotă biv vel vist(iernic), ce-au ținut pe Axenie, fata vornicului Balșă: Slobozie ot Ștefănești, sat întregu ot Dorohoiu, să¹ Vivorenii, ce să va alege, ot Hârlău, supt Cozanciu, pe părăul Drâsliei, să¹ un pogon de vie ot Spărieți, să¹ un bătrîn ot Bârlădeni, carile învoindu-ne cu dumnialui nepotul, Andrei Balșă spatarul, am făcut schimbu cu dum(nea)lui nepotul, de mi-au dat a patra parte din Băbicieni, ce sînt la ținutul Dorohoiului, care dumisale i-au fost danie de la mo(a)șă dumisale, vorniceasa Bălșoae, să ție nepotul Andrei Balșă spatar acel bătrîn din Bârlădeni, și eu să țin a patra parte din Băbicieni.

Parte Aniții, ficii lui Balșă vornicul, care au ținut-o Drăguțescul: Giurgeștii, sat întreg, cu heleștei, cu vecini ce s-or afla, ot ținutul Hârlăului, să¹ Slăviceni, ce să va alege, să¹ Pireonii⁶⁸ ot Răut, sat întregu.

Parte Alecsandrii visternicesii, fiica dumisale lui Balșă vornicul, care au ținut-o dumnialui răposatul Toderșaco Iordachi Cantacuzino, ce-au fost visternic mare, care dumniai și-au dat toate părțile di pe părinții dumisale, cu diiată și cu blăstăm, cumnatului dumisale lui Neculai Bașotă biv vel vist(iernic): Harbuzova, să¹ Căbicieni, ce să va alege, să¹ Silițcanii, ce să va alege.

Parte Paraschivii Sauloae, fiica dumisale vornicului Balșă: Lucăcenii, sat întregu, la ținutul Iașilor, să¹ Dolheștii, la Tutova, să¹ Măneștii ot Răut, să¹ un locu de prisaca ot Tălpălăești, să¹ doaî fâlci de vie ot Hârlău.

⁶⁷ Dorăștii (*Tezaurul toponimic al României. Moldova. Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, I/1, coordonator Dragoș Moldovanu, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 366).

⁶⁸ Perenii (Vladimir Nicu, *Localitățile din Moldova în documente și cărți vechi*, II, Chișinău, Editura Universitas, 1991, p. 124-125).

Parte dumisale lui Costachi, ce-au fost vornic mare⁶⁹, ce-au ținut pe dum(nea)ei Rucsanda, finca dumisale vornicului Balșă: Todereștii, satu întregu, cu vecini, în ținutul Sucevii, să¹ o parte din Lețcani, pe Pereschiv, la Tutova, de la Corui, câtă să va alegei parte Lupului Balițu, să¹ o parte din Bolțăști⁷⁰, din gios de Târzii, câtă să va alegei parte Lupului Baliți, și o parte din Boghești, tij a Lupului Baliți, și o parte din Frumușălul, di pe Berheciu, tij de la Lupul Balițu, și o parte din Hănțăști, tij de la Lupul Balițu ot Tecuci, și o parte din Urichești ot Covurlui, ce să va legi, tij de la Lupul Baliți. Și acest zapis(e), ce răspundu pe părțile Lupului Balițu, li-au luat dumnialui vornicul Lupul mai dinnainte vremē di le stăpânești și sînt zapisăle tot la mâna dumisale.

Și casăle carii au avut dumnialui vornicul Balșă la Iași, care era lângă dumnialui vornicul Iordachi, li-au vândut dumnialui Lupul vornic dumisale vornicului Iordachi, într-o sută și doaizăci de lei.

Ghedeon mitropolit Moldovlahii; Neculai Bașotă biv vel vist(iernic); Andrei Balș spatar.

BAR, Documente istorice, DCCVII/46. Copie (nr. 47).

¹ Slavonism: „cu”.

3. 1749 (7258) septembrie 20

Foaia de zestre a Saftiei, fiica lui Iordachi Balș vornic, la căsătoria cu Vasile Roset hatman.

Cu mila lui Dumnezeu, ce-am dat zestre fiicii mele Saftii, precum scrie anume în gios, să să știe, 7258 (1749) septembrie 20.

– doao feți perini mari cu fir; fețe perini mici cu fir; 2 fețe perini mari de purtat; 8 fețe perini mici de purtat; 4 cămeși bune cu mătășă albă și cu izmeni și cu bărnețurile cu firu; 2 cămeși cu sârmă; 2 brați buni de mătășă cu fir piste tot; 7 cămeși cu mătășă; 9 cămeși cu fir; 4 <fețe de> mesă¹, câte în 5 iță 2 și 2 vârstate; 2 prostiri cu fir, 1 de obial și alta de așternut; 1 prostire cu mătășă; 5 prostiri alesă, cu 2 curățele; 4 năfrâmi de obrazu; 5 feți de pernă, cu 2 mari, alesă cu fir; 7 șârvite cu fir; 2 șârvite cusute cu mătășă; 1 rochie roșie, cu flori de fir de balin cusută; 1 rochi(e) verde de lastră; 1 rochie galbănă, cu trandafir de fir și de mătășă; 3 prostiri mai proaste de purtat; 1 rochie niagră-verde de hatae cu flori de fir; 1 ghiordei roșie de lastră, cu blane de cacomu; 1 tumbari de lastră, cu cacom; 1 peșchir de mătășă pe lângă masă; 1 năframă de oglindă gre cu fir; 1 năframă de mâni, iar cu fir; 4 năfrâmi alesă, umplute cu mătășă de mâni; 2 năfrâmi de mâni de purtat; 15 năfrâmi dina⁷¹ fir; 5 basmale cu fir; 1 năframă de celi roșii cu firu dina; 1 masă aliasă cu firu; 1 basma cu sârmă; 1 cal de mire cu raft, ciubucu poliit; 1 părechi paftale de argint, cu colan de fir; 1 stropitoari poliit de argint; 12 linguri de argint; 1 părechi cuțite de argint, cu linguri de argint; 12 tipsăi de cositori; 12 talgiri de cosător; 1 oglindă mare; 1 mindir mari de bumbac;

⁶⁹ Lupu Costachi mare vornic (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică, 1971, p. 383).

⁷⁰ Bulzeștii (*Tezaurul toponimic al României. Moldova*, I/1, p. 172).

⁷¹ Probabil, „diba” („țesătură de mătase de calitate superioară, ornamentată cu fir de aur; brocart”; Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 296).

1 pilotă cu puf, cu fațe de dimii; 2 perini mari de puf; 4 perini mici cu puf; 2 plapomi, 1 de balini, cusută cu flori de fir, 1 de hatae; 1 liftică mare; 1 părechi hamuri cu arămuri; 1 lanți de aur de 170 dram(uri); 9 șăruri de margaritari; 1 gherdanu; 3 ași⁷², mărgăritar(e) mare; 5 șiruri mărgăritar(e) mai mici; 2 flori de mărgăritar la urechi; 1 părechi brățări cu diiamanturi; 1 părechi cercei cu un picior de zmarand, sus cu diiamant; 1 părechi cercei cu un picior de zmarand cu rubini; 1 părechi cercei cu 3 picioare de aur, de mărgăritar și unul cu zmarand și cu rubini; 1 inel diiamant; 1 inel cu balaș și toartă cu diiamanturi; 2 ineli cu zamfir mari; 1 inel cu 2 rubinuri și cu diiamant; 12 țante de aur cu zmarand; 182 matce de stupi; 1 inel de aur bătut; 1 liftă⁷³ cu zamfir mare în mijloc și prin-pregiuru cu rubinuri și cu mărgăritari mare; 10 vaci cu vițai; 10 boi mari de plugu; 5 suflețe de țigani, pi Fip, cu muere lui și cu ficii și 2 fete, parte me; un sat întregu, pe Bâc, la Lăpușna, anume Cioreștii, ce să chiamă acum Todereștii; un sălaș de țigani de la Iordachi Ros(ă)t crucer, ce mi-au fost dator, l-am dat Saftii; 1 solniță de argint cu 4 fofezi de pus sare și chiper; 2 fete de țiganu, anume Ana și Ioana; 9 mascuri, 6 au luat astă iarnă și 3 au luat în domnie lui Racoviță.

Iordachi vel vornic.

Acest izvod este di pi izvod(ul) cu slova răposatului Iordachi Balș vornic.

Am priimit deplin acele de mai sus, Vasilie Ros(ă)t hatman.

BAR, Documente istorice, DCCVII/51. Copie (nr. 52).

¹ Omis.

4. <După 1757 august 24>

Să se știe de cându m-am însuratu eu, Lupul Balș vel medelnicer, în zilili milostivului și luminatului domnului nostru Ioan Grigorie Ghica voevod, în domnie a doao a mării sale, cându au venit din Țara Rumăniască domnu în Moldova, înbla veletul 7249 (1740) noemvrie 14.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Iordachi, în zilile măriei sale lui Costantin Necolai voevod, în domnie a doao a mării sale, când au venit din Țara Rumăniască domnu în Moldova, înbla veletul 7250 (1742) februarie 12, vineri.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Toderașcu, în zilile măriei sale lui Costantin Necolai voevod, în domnie a doao a mării sale, când au venit din Țara Rumăniască domnu în Moldova, înbla veletul 7251 (1743) aprilie 21, gioi.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Costantin, în zilile măriei sale lui Ioan vodă Mavrocordat, înbla veletul 7252 (1744) iunie 2, miercuri.

Să se știe când s-au născut fiică noastră Catrina, în zilile măriei sale Ioan vodă, la veletul 7253 (1745) iunie 11, gioi.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Ioniță în domnie măriei sale Ioan vodă Mavrocordat, la letu 7254 (1746) mai 13, vineri.

Să se știe când s-au născut fiică noastră Safta, în zilile măriei sale lui Costantin Neculai vodă în domnie a trie, când au venit din Țarigrad, înbla velet 7257 (1749) iunie 16, gioi.

⁷² „șiraguri”.

⁷³ „left”.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Neculai, în zilele mării sale domnului nostru Costantin Racoviță voevod în domnie dintăi, când am prebegit noi în Țara Leșască cu alți boeri, înbla velet 7258 (1750) iunie 17, sâmbătă.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Șarban, în domnie lui Costantin vodă Racoviță, la let 7260 (1752) iunie 10, vineri.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Manolachi, în zilele mării sale lui Costantin Racoviță voevod în domnie a doao, când au venit din Țara Rumăniască domnu la Moldova, la velet 7264 (1756) martie 17, duminică.

Să se știe când s-au născut fiul nostru Grigoraș în zilele mării sale Scarlat Ghica voevod, în domnie dintăi, când au venit domnu la Moldova, la letu 7265 (1757) avgust 24, duminică.

BAR, Documente istorice, DCCVII/67. Copie.

EDIȚII: Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Dimitrie (Balș)*, p. 11 (rezumat dezvoltat, care cuprinde doar numele copiilor și datele de naștere).

5. 1776 octombrie 30

Câte cu ajutoriul lui Dumnezeu și cu blagoslovenie noastre să dau preiubitei mele fiice Pulheriei, în giuvaeriuri, strai, argintării și alte după obicei: 2.500 lei, una zgardă de diiamantu; 500 lei, un colan de diiamantu; 400 lei, un soare de diiamantu; 150 lei, un inel de diiamantu; 90 lei, doao inele, unul zmaragdu și unul zamfir; 250 lei, o păreche cercei de zmaragdu; 40 lei, o copcă de diiamnatu; 30 lei, o suia⁷⁴ colan; 3960 lei; 69 lei, doaosprezeci zarfuri de argintu, 144 de dramuri, cu 12 feligeni de farfurie; 71 lei, o stropitoare și afumătoare, 158 de dramuri; 235 lei, 12 cuțite cu furculițe și lingură mare de argintu; 2 solnițe și o lingură mare, 646 de dramuri, cu tocul și cu herile; 70 lei, o tăva de argintu, 186 de dramuri; 17 lei, o făfurioară de dulceți cu lingurița ei, 45 dramuri; 60 lei, 2 sfeșnice de argintu; 4.482 lei, 2.250 lei, întâi, rându de strai de pitinetu cu samuri, adică giube, rochie și antireu, 850 lei, al doile rându de strae de șalu camiriu cu răs, adică giube, rochie și antireu; 400 lei, al triile rându de strae de beladar cu cozi de samur, adică giube, rochie și antireu; 250 lei, al patrule rându de strae altinolucu⁷⁵, cu jder giubeoa, dar rochie și antireul de ghermesitu; 200 lei, al cincile rându de strae de ghermesitu, cu blană de sângeapu niagră, adică giube, rochie și antireu; 150 lei, o giube petan⁷⁶ de fir cu cacom; 120 lei, o giube sade de catife; 50 lei, un antireu de noapte de tamgahane; 120 lei, 3 cintieni de ghermesutu cu firu; 150 lei, 10 cămeși cu izmeni, cu 6 bârnețe; 400 lei, 4 boccealături; 150 lei, 13 basmale bune; 70 lei, 13 basmale mai proaste; 40 lei, 10 boccele pentru strai; 140 lei, 4 unci (?), 4 fesuri și 3 părechi de conduri și iminii; 30 lei, un cheptine de бага poliitu cu aur și unul de fildeș; 30 lei, o oglinda mare, cu altă mică; 45 lei, 2 prosoape cusute; 30 lei, o poală poleită pentru cafe, cu 3 cecmeturi; 13 lei, un lighianu cu ibricu; 50 lei, 24 șărvete, o fața de masa și 2 prosoape; 100 lei, 3 lăzi mari pentru strae și 3 mici de catife; 700 lei, un așternut de crivatu, cu trii oghialuri, adică unul de știofă cu fir, unul de hatai cu fir și unul belacoz cu fir, și trii prostiri, una tulpan cusut cu firi și doao sade, și doao prostiri mai proaste, una tulpan cu fir și una sade, 2 perini mari, patru mici cu fluturi, o saltea de atlazi, o perde de

⁷⁴ „saia”.

⁷⁵ „altânlu”.

⁷⁶ Probabil „peștiman” (Emil Suciu, *op. cit.*, p. 594).

atlați mare; 25 lei, o scoarță; 45 lei, trii covoare; 260 lei, doasprezeci perini de postavu roșu, trii macaturi; 11.150, adică unsprezeci mii, una sută cincizeci lei; șapte zălașe de țigani prin domnescu hrisov.

Luca Ianculeu.

S-au tălmăcit de Ioan Pavlu.

BAR, Documente istorice, DCCVII/59. Traducere (nr. 58), după copia grecească din condică (ibidem, DCCVII/58).

6. <1780>

Celi ce am socotit și am dat ficii mele Zamfirii: o icoană fericată cu argint; satul Sămineștii la Fălciu; Bărgăoanii i Vlădicenii la Niamțu; Lețcanii, cu giurăte de Căcărășe⁷⁷, la ținutul Eșii; zăce pogoane de vii la Nicorești, la Sârbi; treizăci de epi; doi harmasari; trei sute de stupi; trei sute oi cu miei; doăizăci boi de plugu; treizăci vaci cu vițai; țigani, după izvod ce i-am dat, iscălit de mâna me; o aveză cu diiamanturi; o floare cu diiamanturi; o coroniță cu diiamanturi; o zgardă cu diiamanturi; paftale cu diiamanturi i suia i brățări cu man(e) de diiamant și brățările mărgăritari; doăi părechi sârji, una cu diiamant și una cu zmarand; un inel cu brilliant; un inel cu zmarand; 2 câte cu un diiamant; un inel balaș; doao sfeșnice argint; o tava di cafe argint; 12 zarfuri argint; 12 feligene farfurii; 12 părechi cuțite argint, cu 12 linguri; o afumătoare cu stropitoare; cinci rânduri de strai, doao samur, doao cu cacom și un rând dezblănit sade; doao rânduri așternuturi cu fir; doao rânduri sade; un rând mesă cu șărvite cusuti; doăi rânduri sade.

Și blagoslovenie lui Dumnezeu și a me, Vasilie Razu logofăt.

Datat după Mihai Dim. Sturdza, <Tabelul genealogic al familiei Balș>, p. 255.

BAR, Documente istorice, DCCVII/74. Copie (nr. 71).

7. 1785 <noiembrie 14>

Cu mila și agiutoriu lui Dumnezeu, izvod de zestre ce dau preiubitei ficii mele, Elenco, după cum în gios arată anume. 1785.

– o icoană fericată cu argint; un harhal cu diiamanturi; 10 șiraguri mrgăritari; o părechi cercei zmarandu cu penile de diiamant; o părechi cercei de zamfir cu penile de diiamant; un soare de diiamant; o părechi paftale cu diiamanturi și câte cu un zmarandu în mijloc; un inel mare de diiamant; 2 inele, tij cu diiamant; un inel cu zmarandu damla⁷⁸; un sipet mic de Lipsca.

Straile: un rându strai atlas cu samur i galbini și cu ceprage de mărgăritari; un rând strai atlas cu răs; un rând strai atlas cu nurca; un rând trai maltin cu cacom; un rându strai maltin cu singiap.

Așternutul: plapumă, salte, perini și altele; trii bohcealâcuri; doao covoare.

Rânduila mesii: trii mese; 36 șărvete; 3 meneșterguri; 3 prosoape; un tacâm farfurii de 12 persoane; un lighian; o scutulcă.

⁷⁷ Așa în text, pentru „Căcărădzeni”.

⁷⁸ Cu sensul de „ciudat, neobișnuit” (Emil Suciu, *op. cit.*, p. 285).

Argintăriile: 12 părechi cuțite cu lingurile lor; 2 solnițe; 2 sfeșnice; o tăva cu mucările ei; tava cu 12 zarfuri; un ibric; o străchinuță de dulceți cu lingurița ei; o afumătoare; o stropitoare; 10.000 adică zăci mii lei, bani gata.

Aceste câte să cuprindă într-acestu izvod iaste zestre fiicii mele, Elenco, și Dumnezeu cel milostiv, prin mijlocire Precuratii Maicii Sale și pururi Fecioarei Marii, să le sporiască și să le înmulțască cu darul Său.

Theodor Balș vel spătar.

Toate, câte prin izvodul acesta să arată, li-am priimit deplin, Dimitrie Sturza logofăt.

Data de lună și de zi, după C. Gane, *op. cit.*, p. 81.

BAR, Documente istorice, DCCVII/96. Copie (nr. 93).

8. <Aprox. 1795-1796>

Cu agiutoriu milostivului Dumnezeu, izvod de cele ce dăm zestre fiicii noastre Ploferița: una icoană fericată cu argint; un harhal cu diiamanturi; 10 șiraguri margaritari; una părechi cercei cu diiamanturi; una păreche cercei cu zmaranduri și cu penile de diiamant; un inel de berlant; un inel de zmarandu; un inel, tij cu diiamant; una suia fericată cu aur și cu diiaanturi; una floare cu diiamanturi.

Argintării: 12 părechi cuțite argint cu lingurile lor; una părechi solnițe argint; 2 sfeșnice argint; una părechi mucări argint cu tavaoa lor; una tava argint; 12 zarfuri argint; 12 feligene bune; una afumătoare argint; una stropitoare argint; una farfurie argintu cu lingurița ei; un ceasornic de aur.

Strai: așternut și altile; un rându strai cu samur i cu galbănaș și cepragi mărgăritar, un rându strai cu cacom; un rându strai cu râsu; un rându strai cu sângeap negru; una plapumă de atlas cu fir; una plapumă de știofă; una salte de atlazi; 3 rânduri așternuturi de pânză; una perde de atlazu; una oglindă de celi bune; mesă; sărvite; prosoape; meneșterguri și altile trebuitoare de-ale pânzii de toate de-agiunsu; 3 bohcealâcuri;

Una carâta; 6 telegari cu hamurile lor; un cal de mire, un raft argintu, cu șa și harșa; 20 boi; 20 epi, cu un armasar; 20 vaci; 200 oi; 200 stupi; 10 pogoane vii la Cruce; 6 sălașe țigani de vatră.

Una moșie Șcheia, ci este în Cordon, și eu o am de la părinți, însă cu stăpânire la moșii să între după împlinire a zeci ani.

Covoară bune; un tacâm farfurii de masă cu talgirile lor; un lighian cu ibric; una scatulca de Lipsca; 2 sipituri mari; un sâpet de Lipsca pentru odoară.

20.000 lei, bani gata, adică doazăci mii lei.

Costandin Balș.

Datat după Radu R. Rosetti, *op. cit.*, I, p. 93-94.

BAR, Documente istorice, DCCVII/108. Copie (nr. 105).

9. 1795 iulie 1

Cu agiutoriu Presfântului Dumnezeu, izvod de toată zestre ce dau preiubitei fiicii mele, Catincăi, după cum în gios să arată.

1795 iulie 1.

O icoană a Precuratei Maicii Domnului nostru Iisus Hristos fericată cu argint, să le fie de-a purure întru agiutor.

Giuvaeruri: una părechi paftale de aur și cu diiamantul; o suia la givert cu diiamanturi; o zgardă cu diiamanturi, o avize cu diiamanturi; un tradafir cu diiamant; un porumbu cu brelanturi; o petaludă cu diiamanturi; o părechi cercei cu zmarandu, cu diiamanturi; o floare cu diiamanturi; un exechir cu diiamanturi; un inel de brilliant; un inel de diimant; un inel de zmarandu; un inel de diiamant; un inel de bălaș; 25 matcaluri margăritaru.

Argintăriile: un sipișal fericat cu argint; 12 zarfuri de argint cu feligenile lor; un ibric de cafe de argint; una străchinuță de argint cu lingurița ei de argint; una tabla de argintu; una stropitoare și cu afumătoare de argint; 2 sfeșnice de argint; 12 cuțițe cu furculițele lor și o linguta mare de argintu.

Moșia Torceștii⁷⁹ i Țigănei la Tecuci, pe apa Bârladului, cu mori în Bârlad, i cu altă parte ce am mai cumpărat, tot într-un hotar, cu scrisorile ei; 10 pogoane vie la Nicorești lucrătoare cu locul lor; 2 dughene în Cizmărie, în Târgul de Sus, cu locul lor; 12 sălașă țigani de vatră.

Neculai Balș vornic.

Alecsandru Grecean spatar, toate prin izvod am priimit.

BAR, Documente istorice, DCCVII/119. Copie (nr. 116).

10. 1796 ianuarie 20

Zestre ce-am dat fiicii noastre Catincăi: 1 icoană fericată cu argint; 1 candilă de argint; 1 zgardă cu diiamanturi; 3.000 lei, 19 matcaluri margaritar mare portogale; 1.900 lei, un inel de logodnă cu bărlanturi; 1.000 lei, una părechi cercei de zmarandu cu diiamanturi; 700 lei, 1 părechi cercei cu diiamanturi; 600 lei, 1 petaludă cu diiamanturi; 400 lei, un inel de zmarandu cu diiamanturi; 600 lei, 1 inel cu diiamanturi; 300 lei, 1 rând de strai, rochie și giube(a)oa de atlazu albu, cosut profilu giubelii de samur și înuntru samur pace; 1.500 lei, un benișelu și rochie de maltin, giube(a)oa blănită cu singeapu negru; 350 lei, 1 giube cu cacom și rochie de agabanie; 300 lei, giar⁸⁰ pentru încinsu; 150 lei, o bohce chicimiru pentru încinsu; 150 lei, 12 părechi cuțițe de argintu cu lingurile lor i o părechi cu ținte mari cu lingura mare și 2 solnițe argintu; 269 lei, 12 zarfuri de argintu cu feligenile lor; 35 lei, 1 ibric pentru cahve de argintu; 25 lei, 1 farfurie cu 6 lingurițe de argintu pentru dulceți; 4 lei, 2 sfeșnice de argint cu tăvăluță și mucări de argintu; 171 lei, 1 afumătoare și stropitoare de argintu; 52 lei, un rând așternut, plapoma de stiofă cu fir și saltiaoa de atlazu cu fețile perinilor, cum și cerșafurile de alesătură; 330 lei, 1 rând așternut al doile, paploma și saltiaoa de atlaz; 100 lei, 1 perde de atlazu; 70 lei, 2 covoară; 80 lei, 2 oglinzi, 1 mare și alta mică cu argint înpregiur; 60 lei, 6 sarice; 50 lei, rânduri șărvite cu mesile lor, însă un

⁷⁹ Ion T. Sion, *Umbrărești, vatră milenară de istorie*, Focșani, 1999, p. 159-169. Capitolul despre satul Torcești a fost publicat și în *Familii boierești din Moldova și Țara Românească*, I, p. 323-327 („Stăpânii, sătenii și moara din Torcești”).

⁸⁰ „șal oriental”.

rându de olanda cu flori și 4 rânduri în 5 iță, cu 12 prosoape, tij în 5 iță, i 6 prosoape cusute, 2 cu petiala muhlama și 4 cu mătăsuri; 320 lei, un tacâm de bae cusut cu firu, 50 lei; 12 cămeși cu horbotile lor, cu 12 părechi izmeni de olanda și de burungicu cu bărnețile lor; 310 lei, 5 părechi cintieni cu bernețile lor; 150 lei, 2 antirei de noapte; 80 lei, 3 rânduri feți de așternut, perinile i prostirile de olanda; 200 lei, 10 cămeși bărbătești cu izmenile lor; 180 lei, 3 bohcelâcuri; 1.150 lei, 30 cevrele ce trebuescu la nuntă cu petială i cu mătăși; 500 lei, 4 sipete, 2 mari și 2 mici; 130 lei, 1 tacâm de farfurii; 150 lei, un lighian cu ibric; 30 lei, 1 scățulca; 40 lei, bani gata, împreună cu banii carătei i caii cu hamurile lor și cal de mire cu tot tacâmul și altile trebuincioasă; 15.000 lei fac. 31.766.

Posleduindu-să cu cel adivărat izvod de zestre, ce s-au dat dumnealui vornicului Costandin Balș, ci esti iscălit și de noi, și fiindu întocmai după condica aceasta, s-au dat adeveritu și cu a noastră iscălitură.

1796 ghenari 20.

Iacov mitropolit Moldavii.

Toate aceste după foae de zestre priimindu-le, am adeverit cu iscălitură, Costandin Știrbei vornic.

BAR, Documente istorice, DCCVII/109. Copie (nr. 106).

11. 1796 august 21

Cu agiutoriul milostivului Dumnezeu, izvod pentru zestre ce-am dat preiubitei fiicii mele, Catinco. 1796 avgust 21.

Giuvaerurile: 1.900 lei, o păreche cercei cu diiamanturi, cu 7 cremastaruri; 500 lei, o păreche paftale de aur cu flori de diiamanturi în mijloc; 350 lei, un soare cu diiamanturi și cu un zmarand în mijloc; 1.350 lei, o zgardă cu 16 castunuri mari și cu 18 castunuri mici cu diiamanturi; 1.130 lei¹, un leftu cu diiamanturi cu un fluture în mijloc; 280 lei, un burumbaș cu un crământar de zmarand; 80 lei, un bold de zmarand cu diiamanturi; 80 lei, alt boldu cu diiamanturi și cu doao rubinașe; 200 lei, alt boldu cu diiamanturi; 600 lei, un inel cu 8 brelanturi; 350 lei, un zechil cu diiamanturi; 120 lei, un inel cu zmarand; 200 lei, doi costunuri cu diiamanturi; 1.250 lei, un lanțuh de ceasornic cu berlianturi; 500 lei, un ceasornic de aur cu berlianturi; 2.450 lei, o părechi brățări cu diiamanturi cu margaritar hormuz; 1.430 lei, 26 matcaluri, mărgăritari mare potrocal, câte 55 lei matcal; 420 lei, 14 matcaluri, margaritar mai mic, câte 30 lei matcal; 1.020 lei, fire margaritar hormuz, câte un leu firu; 1.512 lei, 2.284 gălbănaș pentru strai, socotindu-să pe galbini, după cum au tras, 70 lei un galbăn mare de 10 galbini; 1.800 lei, un inel cu breliantu ce s-au dat; 4.076 lei¹, straile au cuprinsu; 18.500 lei, bani gata, lângă care mai adăogându-să 29.076 lei, prețul giuvaerurilor și a strailor, fac piste tot 47.576 lei; doi moșii, anume Mușata și Berezenii, la ținutul Fălciului, cu toate siliștele lor, precum s-au stăpânit de mine; 20 pogoane vie lucrătoare la podgorie Cruce; 20 epe, cu armasari.

Iordachi Balș visternic.

BAR, Documente istorice, DCCVII/91. Copie (nr. 88).

EDIȚII: *Uricariul*, XXV, vol. întocmit de Theodor Codrescu, Iași, 1895, p. 231-233 (text după original, cu mici adaosuri în partea de sfârșit, și cu o completare, p. 234-236, din 30 martie 1799).

¹ Omis.

12. 1797 aprilie 23

Cu agiutoriu milostivului Dumnezeu, izvod pentru zestre ce-am dat preiubitei fiicii mele, Elenco. 1797 aprilie 23.

Straile: un rând strai de atlas florintin, cu samur bun și cu patru sute galbinaș cusuți la strai; un rând strai groditură, cu răsă bun; un rând strai de maltin, cu samur, al doile cu doai rochi(i), tij de maltin; un rând strai maltinu, îndoit cu sângeapu; un rând strae groditură cu cacom și rochie de agabani bună; un beniș de groditură cu cacom și cu doai rochi(i) de alesitură; un giar; șasă vaviclăcuri cu tacâmul lor; un bohecalăcu greu; cinci părechi conduri franțuzăști; doao antirei de maltin pentru noapte; trii cintieni de ghermesitu; zăci cămeși de burungic cu izmeni și cu zăci bernețe; un tacâm de feredeu cusut cu firu; trahilele i bohele de pus strai, i basmale i testemeluri și altile după obicei.

Giuvaerurile: o floare cu diiamanturi bună; o zgardă de diiamanturi bună; o părechi brățări de margaritar cu mane de diiamanturi; o părechi cercei cu zmrânduri buni; un inel bun cu diiamantu; o părechi cercei cu diiamanturi bune; o părechi paftale cu diiamanturi; doai inele cu diiamanturi; un inel cu zmarandu.

Argintăriile: o icoană fericată cu argintu; o candilă de argintu; o stropitoare și afumătoare de argintu; doaosprezeci părechi cuțite de argintu cu lingurile lor și lingura mare; doao solnițe de argintu; doao feșnice de argintu cu mucări; o străchinuță de argintu cu lingurița ei pentru dulceți; o tava de argintu pentru feligeni și cu cafe curtusu; doaosprezeci zarfuri de argintu cu feligenile lor.

Așternutul: un așternut pentru odae cu doaosprezăci perini și cu trii macaturi de șiof(ă) și cu perde, tij de știof(ă); doao saltele, una de atlas și una de cit; doi plapome¹, una de știof(ă) și una de atlas; doi rânduri de așternuturi [de așternuturi] grele, cusute, cu perinile lor, cu tot tacâmul și cu năframă pemntru oglindă; doao tacâmuri, tiju de argint; unul de pânză de olanda și altul de borangicu.

Pentru masă: doao tacâmuri de masă, pânză de olanda, cu optu menișterguri și cu doao prosoape; i meniștergură cusută pentru lighianu; optusprezeci sărvite cusute cu firu curățele; doosprăzeci tingiri cu capacile lor; 12 blide de cos(i)tor; 12 talgire de cinii; 12 talgiri de cos(i)toru.

Altile ce să arată în gios: un cal de mire, cu raft de argint și harșa cu șireturi și cu postav pe șa i calcandis; 6 telegari negri, cu hamuri bune; 2 săpite mari lipscănești; 2 sipețale lipscănești; o scătulcă; un lighian cu ibricu; 2 oglinzi, una mare și alta mică; un covor; 2 ibrice de cahve; 12 boi de plug; care toate aceste lucruri ce s-au dat, după cum izvodul arată, să socotește prețul lor bănește 15.000, adică cinsprezeci mii lei, 55.000, adică cinzeci și cinci mii lei, bani gata, din care 35.000, adică triizăci și cinci mii lei, s-au datu acum, dinpreună cu izvod(ul), iar 20.000, adică doaozăci mii lei, sîntu să să de după doi ani, adică la 1799 aprilie 23; 55.000 lei facu, iar piste tot cu lucruri și bani să cuprindu 70.000 lei, adică șaptezăci mii lei.

Și deosăbit i-am mai <dat>² un zăpis a mării sale, răposata doamna Ecaterina, pentru o moșie, anume Pârliții, la ținutul Eșii, care moșie să află acum în stăpânire mării sale, beizade Dimitrie Mavrocordatu, și cându după dreptate ce-o are o va scoate de la mările sa, o va stăpâni, iar dacă din întâmplare înpotrivă nu va putea lua de la mările sa beizade, atunce să nu aibă nici o pretenționi a cere alta moșie din casa me în locul aceștii moșii, ce să fie mulțămitu cu îndestulata zestre care i-am dat după a me putință.

Iordachi Balș vist(iernic).

20.000, adică doaozăci mii lei, ce să arată prin izvodul acesta că au rămas să-mi dei la 1799 aprilie 23, am luat și aceștia toți deplinu, Raducanu Rosăt postelnic.

BAR, Documente istorice, DCCVII/86. Copie (nr. 84).

EDIȚII: Radu R. Rosetti, *op. cit.*, I, p. 148-149 (text după original, cu omisiuni și greșeli).

¹ Scris: „paplome”.

² Omis.

13. 1798 iulie 21

Cu agiutoriuul Sfântului Dumnezeu, zestre ce dăm preiubitei noastre fiice, Zmaragdița: 25.000 lei bani în naht, dintru care să să facă cele trebuincioasă, adică strai, argintarii, cusuti înbrăcăminte de crivat și alte după deosăbit izvod, și câți bani vor rămâne gata, straile însă să să facă după voința amânduror părților.

25.000 lei, o moșie, anume Zberoae, la ținutul Eșii, pe care o am cumpărată de la vist(iernicul) Scarlatachi Sturza, în 20.000 lei după cum cuprinde zapisul cumpărăturii, mă⁸¹ tân și morile ce am făcut pe Jijie și cu părțile a unor răzăși ce li-am cumpărat înpregiurul aceștii moșii, 5.000 lei, și facu aceste de mai sus 25.000 lei, cumpărătura aceștii moșii, a căriia venit este și pâră la 1.500 lei pe an, dar acum o vânzi pe anu, 1.200 lei.

35.000 lei, alte trii moșii într-un hotar să cuprindu la ținutul Sorociei, adică Ciornoleuca, cu celelante doi, după cum să stăpânescu de cătră mine în zioa de astăzi, a căror venit este 1.600 lei pe anu, după cum cuprinde zapisul vânzării anului.

15.000 lei, în giuvaeruri, adică: un saceac de diiamantu; un colan de diiamantu, doao bucăți; și un inelu de 5 pungi.

100.000, adică una sută mii lei, facu, care le dăm cu balgoslovenie noastră, și Sfântul Dumnezeu să le înmulțască înmiitu.

1798 iulie 21.

Sandul Sturza hatman.

S-au tălmăcit de Ioan Pavlu.

BAR, Documente istorice, DCCVII/90. Traducere (nr. 87), după copie grecească (ibidem, DCCVII/89, nr. 87).

14. 1801 ianuarie 20

Cele ce dăm zestre fiicii noastre, Marii, pre care Dumnezeu Sfântul să i le blagoslovască. 1801 ghenari 20.

Moșie Horodiște, cu mori în apa ...¹, sat întreg la ținutul Sorociei; moșie Brânzeneii, sat întregu cu mori în apa Răutului, moșie Perinii⁸², tij pe apa Răutului, sat întregu în ținutul Sorociei. Aceste le va stăpâni îndată după ce să va cununa.

Moșie Climăuții, sat întregu, tij la ținutul Sorociei; moșie Tălăbiștii, la ținutul Tecuciului, pe apa Siretului. Aceste le va stăpâni după moarte noastră.

20 sălaşă țigani lăeși, 10 sălaşă țigani casnici, pe giumătate după ce să va cununa și pe giumătate după moarte noastră.

⁸¹ Greșit, în loc de: „mai”.

⁸² „Perenii”.

12 pogoane de vie la Nicorești, la Piscu; un rând de strai cu samur; un rând de strai cu pățele de samur; un rând de strai cu răs; un rând de strai cu cacom, o zgardă cu diiamanturi; un soare cu diiamanturi; o părechi de cercei cu zmarand cu aripile cu diiamantu; o părechi de cercei de diiamantu; o părechi de paftale cu diiamantu; un inel de diiamantu; un inel de rubin; 12 părechi de cuțite de argintu cu lingurile lor; o tava de argintu cu 12 zarfuri de argintu, cu feligenile lor; 2 sfeșnice de argintu; o părechi solnițe de argintu; o bohce șal; afumătoare și stropitoare de argintu; 4 străchinuță de argintu pentru dulceți, 2 rânduri de așternuturi; mărunțușuri din casă, de care să vor da deosebit izvodu.

Manolachi Conachi biv vel vornic; Safta Sturza vorniceasa².

BAR, Documente istorice, DCCVII/99. Copie (nr. 96).

EDIȚII: Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 286 (moșiile), p. 290 (extras din ultimul paragraf).

¹ Omis.

² Urmează mențiunea: „locul peceții”.

15. 1802 august 17

Cu agiutoriu Sfântului Dumnezeu și cu blagoslovenie noastră, izvod de câte dămu zăstre preiubitei fiicii noastre, Catincu Balș.

1802 august 17.

Una icoană a Maicii Precistii înbrăcată cu argintu.

43.000 lei, 2 pol moșiie, anume Bârgăoani, Vlădicenii și Certienii și cu rădurile de la Macsinești⁸³ și Pilaestii⁸⁴, de la ținutul Niamțului, cu optusprezăci pogoane noao vie, vândută cu anul, 2.000 lei, cu toate și cu morile și iazurile, moșie abune⁸⁵, așăzări.

63.000 lei, una pol moșie Lețcanii și giumătate Căcărăzeni, la ținutul Eșului, 2 ceasuri departe de târgu, pe apa Bahluiului, cu mori și cu trii pietri și cu șaptisprăzăci pogoane vie tânără și vechi și cu cramă la drumul cel mare, cu pivniță de piatră și casă diasupra, și să vinde pe anu 2.750 lei, care moșie o dămu fiicii noastre după moarte noastră, fiinducă ne iaste trebuincioasă pentru casa noastră. Am să fac deasupra și îndestule trebuincioasă zidiri spre folos, când însă nu vom da cuprinzătoare plată pe anu, atunci să poată ginerile nostru și fiica noastră să stăpâniască Lețcanii și giumătate Căcărăzenii, fără ce mai mică împotrivire din parte noastre, fiind și toate scrisorile acestor de sus moșii la cununie.

1.290 lei, doao sute cinsprăzeci oi țigăi, bune.

1.500 lei, trii țigani, doi însurați, unul jimblar bun, unul bucătar bun și unul mindirigiu bun.

108.790 lei, suma din urmă.

5.000 lei, argintăriile, cu tualeta împreună, adică doao lăzi, după cum cuprindu în deosăbitu izvod.

10.000 lei, giuvaerurile, precum în deosăbit izvod anume să arată.

⁸³ Greșit, pentru „Micșunești” (*Tezaurul toponimic al României. Moldova*, I/2, coordonator Dragoș Moldovanu, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 716).

⁸⁴ Nume greșit al unui sat din apropiere de Micșunești.

⁸⁵ Așa în text, probabil pentru „cele bune”.

6.963 lei, straile, bohcealâcurile, așternuturi cusute și altele trebuincioasă, precum în deosăbit izvod să vor arăta anume.

140.753 lei, adică una sută patruzăci mii, șapte sute cinzeci și trii lei fac toate.

Emanoil Balș; Zmaranda Balș.

Toate ale izvodului li-am priimit deplin fără lipsă, Gheorghe Filipescu.

BAR, Documente istorice, DCCVII/121. Traducere (nr. 117), după copie grecească, ibidem, DCCVII/121 (nr. 117).

16. 1807 iulie

Celi ce-au avut zestre fiica noastră, Catinca, la al doile căsătorie. 1807 iulie.

No. întâi: o iconă fericată cu argint; un inel de diimantu, 3.500 lei; margăritar mare, 2.700 lei; 1 părechi pafale cu diimanturi, 1.250 lei; un inel de zmarandu cu brălianturi, 1.000 lei; 1 părechi cercei cu brălianturi, 1.500 lei; 1 părechi conțale de zmarandu cu diimanturi, 500 lei; 1 inel de diimantu, 300 lei; 1 floare de aur cu jimaltu, 500 <lei>¹; 1 părechi șărgii de aur, 300 lei; 400 galbanași, 500 lei; cheptine de aur cu margaritar, 200 lei; 1 malote cu samur i cu 8 rânduri de strai, 4.150 lei; 1 carătă, 1.500 lei.

Toate argintăriile, însă: 1.500 lei, un toc cu 12 părechi cuțite, cu lingurile lor, i o părechi cuțite mari, i o lingură de ciorbă și solnițe; 2 tavlale; 2 sfeșnice; 12 zarfuri; un ibric de cafe; 1 afumătoare și stropitoare; 1 hoca cu lingurița i tiasul; 2 farfurioară de dulceți, cu 12 linguriță.

Bani gata: 50.000 lei.

71.400 lei.

Una crâsmă cu pivniță de pîiatră în Târgul de Sus, și afară de aceste parte ce are să tragă din avere rămasă de la soțul său, răposatul vornic Costandin Știrbei. Și pe lângă aceste sîntu și celi trebuincioasă așternuturi, pânzuri și altele, care nu s-au pus.

Costandin Balș logofăt.

BAR, Documente istorice, DCCVII/110. Copie (nr. 107).

¹ Omis.

17. 1809 octombrie 23

Izvod de celi ce cu agiutoriu Domnului nostru Iisus Hristos și a Precuratei Ficioarii Maicii Domnului dăm zestre fiicii noastre, Marii. 1809 octombrie 23.

65.000, adică șazăci și cinci mii lei, însă 50.000, adică cinzeci mii lei în naht; 15.000 lei pentru giuvaeriuri, carătăi i cai. 65.000 lei.

Moșia Mărățai, la ținutul Niamțului, cu munții de piste Bistrița i cu carte mortasâpe după scrisori.

Moșie de la Fălci și cu pod peste Prut după scrisori.

Locul de aice din Iași, ci este pe Ulița Nemțască, după scrisori.

12 sălaşă țigani de vatră, după izvod ce-i vom da de numile lor, iscălit de noi.

Argintăriile: 24 părechi cuțite, cu lingurile lor de argint, însă 12 părechi pentru masă, 12 părechi pentru mezeliguri, 24 fac; 1 lingură mare de argint; 2 tavale de argint, 2 farfurii de dulceți de argint; 12 linguriță, tij de argint; 12 zarfuri de argint; un ibric de

cafe de argintu; afumătoare cu stropitoare de argint; 13 pogoane și trii firtre vii, însă 6 pogoane și una firtă la Odobești, ținut Putnii, după scrisori, 7 pogoane și 2 firtre la Nârtești, ținut Teuciului, după scrisori; 13 4/3 strai bune de modă; așternuturi i pânzurile obicnuite.

Și, fiindcă nici argintăriile, nici celilante lucruri nu le am făcute, după ce să vor face, atunce să vor trece cu prețul lor cât ne vor ține, și, după săvârșire noastră, să vor împărți cu frații deopotrivă.

Dumitrachi Bogdan vornic; Zmaranda Ros(ă)t.

BAR, Documente istorice, DCCVII/115. Copie (nr. 1112).

18. 1812 mai 2

Zmaranda Manul, soție răposatului Manolachi Balș polcovnic și cavalier, adiverezi cu această scrisoare, precum să se știe că m-am învoit cu dumniaei fhiastră me, Catinca Balș, pentru rămășițele soțului meu, după cum mai gios să arată.

1. Moșie Lețcanii, ce o am clironomie și zăstre de la maica dumisale, Zamfira, pe care moșie răposatul tatăl dumisale o lasă să fie în stăpânire me, cât va fi în viață să rămâie întru a dumisale stăpânire, cu toate câte să află pe dânsa, zădiri, și sudiri⁸⁶ și sămănături, împreună și cu alte moșii ce-au mai rămas de clironomii, fără să amestec eu cât de puțin.

2. Treizăci și doi boi de plug și dârvală, patru vaci, trii bivoliți, un buhai bivol și noai cai, ce sînt pentru dărvărit, rămănu întru a dumisale stăpânire.

3. Casăle din Eși cu toate mobilele și argintăriile, toate farfuriile de Sacsonie, stăclărie, și toate arămurile și orice altă pojăi a casii rămănu suptu a dumisale stăpânire.

4. O budcă, o droșcă, cu hamurile lor, doai puști, doai părechi pistoale și trii săbii rămănu tot asupra dumisale stăpâniri.

5. Un șal de încins albastru, împreună cu cele ce i-am mai dat, rămănu suptu a dumisale stăpânire.

6. Toți țiganii robi, acei ce-au rămas de la buna dumisale, Răzoae, cât și de la tatăl dumisale au rămas supt a dumisale stăpânire, fără numai Gheorghii bucătariul are a rămâne în slujba me până când voi în viață, iar dacă bucătariul acesta va muri mai înainte nu este datoare a-mi da altul.

7. Banii toți, atât în naht, cât și cu zăpisă și fără zăpisă, câți s-au ivit până acum și câți să vor mai ivi, cum și oile țigăi toate și oile de Ispanie, boi, vaci i cai, epi, stupi, bivoli, bivolițe, și cu berarie ci este pe locul Treisfetitelor cu bezmenu, cu toate edecurile ei și orzul ci este acolo și cu livada ce este pe acest loc, aceste toate rămănu a mele, supt a me stăpânire, însă cu această învoială și tocmală, ca eu și clironomii miei să plătim toată datorie, oricâtă să ca găsi, a soțului meu, cu zăpisă și fără zăpisă, atât acum, cât și mai pe urmă, și apoi ceia ce va prisosi să rămâe al meu, fără să fie fhiastră me supărată vreodată de creditorii soțului meu sau clironomii dumisale în veci, cât și de cătră mine.

Piste aceste, mă mai îndatorescu a mai da și această sumă de bani la locurile ce mai gios să arată, după rânduiala soțului meu și învoiala dintre noi, adică:

Lei

7.000, adică șapte mii lei, la biserica Sfântului Necolae, ce să zice cel Sărac, din Eși.

2.000, adică doai mii lei, la Sfântul Dimitrie din Eși.

1.000, adică una mie lei, la Sfântul Spiridon.

⁸⁶ Așa în text. Nu am descoperit sensul cuvântului.

500, adică cinci sute lei, la mănăstire Niamțului.

500, adică cinci sute lei, la mănăstire Săcului.

500, adică cinci sute lei, la mănăstire Varatic i Agapie.

12.000, adică douăsprezăci mii lei, pentru gătire și înpodobire bisericii ot Lețcani.

10.000, adică zăci mii lei, pentru sufletul răposatului soțului meu, bez banii ce s-au cheltuit cu îngropare și grijile până la 40 zile, pe care tot eu am răspunsu.

33.500, adică trii zăci și trii mii cinci sute lei, fac piste tot.

Acești bani, toți, am rămas să-i număr eu în mâinile epitropilor casăi, dând la dumniilor epitropii, împreună cu acești bani, și argintăriile bisăricii Lețcanilor, ce sînt gata, cum și materiile de ștofi, ce sînt pentru veșmintele bisăricii.

8. Banii ce soțul meu au împrumutat pe fhiastră me, acia nu am eu a-i socoti în suma banilor ce să dau să-i strîngu eu în plata datoriilor, nici am a-i pretenderisî de la dumniaei, căci așa ni-am învoit.

9. Piatra toată, atât adusă, cât și ce neadusă, varul și podelile, tăpile și scîndurile câte sînt rămîni în stăpînire me.

10. Instrumenturile strînsurilor, cu strugurile împreună, și toată altă herarii și instrumenturi de lemnărie, și pușcile ce-au mai rămas, toate aceste rămîn supt a me stăpînire.

11. Pe fieștecare anu să îndatorești fiiastră me a-mi răspundi mie, cât voi fi în viață, câte trii mii lei.

În cîrbindere acestor unsprezece ponturi ni-amu învoit și ni-amu așăzat, după care fieștecare din noi este datoare a urma întocmai, atât noi, cât și clironomii noștri, nestrămutat, căci întru acestu chipu s-au săvârșit învoiala și așăzare, nerămîind a mai ceri cât de puțin unul de altul mai mult, care spre a ave tărie ei această scrisoare s-au iscălit de însumi, poftind și pe alte obraze cinstite de-o au încredințat.

Iași, 1812 mai 2.

Zmaranda Balș adiverez; Mihai Racoviță spatar; Dumitrachi Sturza vornic, epitrop și martur; Alecul Balș visternic, martur și epitrop; Iordachi Balș agă, epitrop și martur.

BAR, Documente istorice, DCCVII/75. Copie (nr. 72).

Contributions to the history of the Balș family in the 18th-early 19th century, based on wills and dowry papers

Abstract

Despite appearances, the history of the Balș family, one of the most important families of medieval and modern Moldavia, still offers historians a rich field of work. With this article, which starts from the Balș Family Register ("Condica de la Dumbrăveni"), which was the basis for the family tree of 1813, I shed some light on the history of the Balș family in the 18th and early 19th centuries and publish some of the unknown documents that I considered most important (wills, dowry papers and estate divisions).

Keywords: Balș family; Moldavia; wills; dowry papers.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L’Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= <i>Epigraphica Anatolica</i> , Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= <i>Heraldica Moldaviae</i> , Chișinău
<i>HU</i>	= <i>Historia Urbana</i> , Sibiu
<i>HUI</i>	= <i>Historia Universitatis Iassiensis</i> , Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , București-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>ILLPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznań
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= <i>Junimea literară</i>
<i>JRS</i>	= <i>The Journal of Roman studies</i> , London
<i>LR</i>	= <i>Limba română</i>
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)

MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= <i>Nouvelles études d'histoire</i>
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= <i>Revue des Études Byzantines</i>
RER	= <i>Revue des études roumaines</i>
RESEE	= <i>Revue des études Sud-Est européennes</i>
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= <i>Revue historique de Sud-Est européen</i>
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= <i>The Romanian Journal of Modern History</i> , Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= <i>Revue roumaine d'histoire</i>

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde